

Olvasmányok

KÖNYVTÁRI TÁJÉKOZTATÓ

KÜLFÖLDI LAPSZEMLE

KÉZIRATKÉNT KIADJA AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

3. ÉVFOLYAM

1957. 5. SZÁM

KÖNYVTÁRI TÁJÉKOZTATÓ

KÜLFÖLDI LAPSZEMLE

K i a d j a
az Országos Széchényi Könyvtár

3.évf.

1957. 5.sz.

Ranganathan, S. R.:
A KÖNYVTÁRAK A FEJLŐDÉS UTJÁN

A könyvtári munka már évszázadok óta fejlődőben van. Nem áll azonban szándékomban ebből az alkalomból sokat foglalkozni a múlttal. Figyelmemet a közvetlen jövőre kívánom összpontosítani. A könyvtári munka fejlődését öt területen, nevezetesen kulturális, társadalmi nevelésügyi, politikai és gazdasági vonatkozásban kívánom megvizsgálni.

Kulturális terület. Századok óta szakadatlan feladata a könyvtáraknak, hogy az irodalmi örökséget az utókor számára megőrizzék. A könyvtári munka azonban még e régi szerepkörében is haladást mutat napjainkban. Jó példa erre az az intézkedés, amelyet a Library of Congress tett az irodalmi hagyatéknak az atom-vandalizmustól való megőrzése érdekében. Arra gondolok, hogy a dokumentumok mikrokópiáit az atomfegyverek hatásával szemben biztonságot nyújtó pincékben helyezték el.

Egy másik törekvés könyvtárszervezeti téren jelentkezik, mégpedig nemzeti szinten. Különbséget kell ugyanis tennünk használati és

muzeális könyvtárak között. Amíg minden, legalább 25.000 főnyi lakossággal bíró helységnek kell használati könyvtárral rendelkeznie, addig muzeális könyvtárból - kis területű országban - elegendő egy, de nagy területtel bíró országban sem lehet hatnál több. Nem lehet ennek következtében erényként elkönyvelnünk, ha két olyan központban, amelynek egymástól való távolsága mindössze 50 mérföld, azon versengnek, hogy miképpen tudnának a kiadott könyvekből mindketten hiánytalan gyűjteményt felhalmozni. A lokálpatriotizmus engedjen helyet az új elv érvényesülésének. A Farmington-terv is ezen elv első gyenge változata. Indiában azt javasoljuk, hogy ezen hatalmas ország valamennyi kiadványának megőrzésére mindössze négy nemzeti muzeális könyvtár működjék, a ezeket egy-egy muzeális könyvtár egészítse ki az egyes részállamokon belül - az illető államok kiadványainak megőrzése céljából.

A nemzeti könyvtárszervezetben belül az a törekvés, hogy az egyes használati könyvtárak mustrálják ki valamennyi divatjamult, korszerűtlenné vált könyvüket, a bízzák őket a nemzeti muzeális könyvtárak gondjára, maguk pedig csak olyan időszerű könyveket tartsanak meg, amelyek iránt állandó az érdeklődés. A kiostálásnak többé-kevésbé ugyanolyan mérvűnek kell lennie, mint a beszerzésnek. Ezzel az eljárással a használati könyvtár állományának keretét rögzíteni is lehet. A könyvtártudomány ötödik törvénye értelmében, a gyermekéhez hasonló gyarapodás - tehát állandó növekedés - csak a muzeális könyvtár kötelessége. A használati könyvtár gyarapodása ezzel szemben olyan, mint a felnőtt emberé, ami annyit jelent, hogy inkább utánpótlásból áll, mint növekedésből. A könyvtárszolgálat menetének ez az új iránya sokféle kihatással van a könyvtárépítészet, a könyvtári együttműködés és egyéb ágazatok területén.

Szociológiai terület. A múlt század folyamán végbemenő gépesítés megnövelte az átlagember szabadidejét a ezzel új társadalmi problémát vetett fel. A szabadidő ugyanis nem jelenthet semmittevéssel elhenyített időt. Ahogy a XV. század egyik tamil költője mondja: az üres idő lehetetlen, a fel nem használt szabadidő pedig veszélyt jelent számunkra, mert felfalhat bennünket. A szabadidő nemesítő, erőket helyreállító és felerősítő hatása a társadalom komoly problémája. A rádió, a mozi és a szabadidőt kitöltő régebbi elfoglaltságok ellenére is nagy szerepet játszik a könyvtár a szabadidő hasznosítása terén. Az elmúlt fél évszáz-

zad során a könyvtárszolgálat sok olyan eljárást alakított ki, amely az átlagember könyvtárba esalogatására szolgál, őt alkalmassá teszi a könyvtár igénybevételére s meggyőzi, hogy szabadidejét haszonnal s elaprózódás nélkül kell eltöltenie. Az e fajta eljárások összességét olvasópropagandának nevezzük...

A könyvtárszolgálatnak azonban még tovább is kell haladnia a szabadidő felhasználása tekintetében. Az automatizálás ugyanis hamarosan a szabadidő tartamának további jelentős növelését fogja eredményezni. Hathatósabb eljárásokat kell tehát kialakítani, mint amilyenekkel a jelenlegi olvasópropaganda él. Hogy milyenek lesznek majd ezek az eljárások, azt nehéz lenne megjósolni. Egy megjegyzést azonban szeretnék még tenni, mielőtt elhagynók ezt a tárgyat. A XIX. század álliberális felfogása, amelynek értelmében a könyvtárosnak nincs egyéb dolga, mint hogy előteremtse azt a könyvet, amelyet az olvasó kér, és tartózkodnia kell attól, hogy bármi segítséget is nyújtson az olvasnivaló megválasztásában, ma már a feladatok elől való meghátrálásnak tűnik. Mindenesetre helyes az a felfogás, hogy a könyvtáros az olvasás irányítása céljából ne folyamodjék semmi hatósági, vagy egyéb kényszerítő eszközökhöz. Ugyanigy helytálló azonban az a felfogás is, amely szerint a könyvtárosnak nem szabad lélek nélküli automatává süllyednie. Hiszen egyéniség, s éppen azért a könyvtári munkát egyéniségének színeivel kell gazdagítani. Kétségtelen, hogy alkalmazkodnia kell a szükséviség parancsához olyan értelemben, hogy vitás kérdésekben nem szabad saját véleményét az olvasóra erőltetnie. Viszont nagyon sok minden van még a teljes tartózkodás és a kényszer alkalmazása között; s ezt a közbeeső területet a szabadidő hasznosítására irányuló könyvtárszolgálatnak birtokba kell vennie s erőteljesen kell művelnie.

Nevelésügyi terület. Még két nemzedékkel ezelőtt a nevelés az előírt tankönyvekre s a tanítónak a tanteremben ex cathedra elhangzott közlésére szorítkozott. A gyermekek olvasnivalóval való ellátása majdnem ellenállásba ütközött. Ahogyan Matthew Arnold, őfelsége iskola-felügyelői minőségében megállapította: az iskolai könyvtár olyan szekrény volt, amelyet hetenként csak egyszer nyitottak ki. Ezért hozta a könyvtárszolgálat fejlődése magával, hogy a közművelődési könyvtáraknak kellett gyermekosztályokat szervezniök. A további különleges eredmény az volt, hogy létrejött egy új szervezet - a gyermekirodalom szer-

zöinek és kiadóinak munkaközössége.

Jelenleg már az a helyzet, hogy a könyvtárszolgálat fejlődése meghódította a pedagógusokat, s közel áll ahhoz, hogy az iskolai könyvtárnak az iskola szívévé való átalakításával az iskola minden egyéb tevékenysége ettől nyerje fényét s ennek sugárzását továbbítsa. A könyvtárszolgálat ebből kifolyóan még a tanítás technikáját is megváltoztatta. A haladó könyvtárszolgálatnak ezzel az eredményével "Iskolai és főiskolai könyvtárak", 1943 /School and college libraries/ és "Könyvtárszervezés" /Library organisation, 1936, az Oxford University Press kiadása/ című munkáimban foglalkoztam.

Az iskolai könyvtár helyes irányban való fejlődésével azonban bizonyosfokú kettősség alakul ki. Ennek már tudatára is ébredtek India haladó szellemű helyi hatóságai. Éppen ezért a Nevelésügyi Bizottságok hajlandók a Könyvtárbizottságokra átruházni a könyvtár gyermekszolgálatának teljes gondját, s ugyanígy az iskolai könyvtáralapot is. Ez az irányzat példaképpül szolgálhat a brit birodalom mindazon országai számára, amelyek most szándékoznak könyvtárszolgálatot kialakítani. Indiában én magam annak a felfogásnak vagyok a szószólója, hogy a gyermekek számára egyetlen osztatlan könyvtárszolgálatot kell szervezni s nincs szükség arra, hogy párhuzamosan folyjék könyvvel való ellátásuk részben a közművelődési könyvtárban, részben az iskolában.

Politikai terület. Rendkívül figyelemreméltó a könyvtárszolgálat fejlődése politikai vonatkozásban. Azok a parlamenti tagok, akik 1850-ben ellenezték az Ewart-féle könyvtári törvény megszavazását, attól féltek, hogy a közművelődési könyvtár a politikai széthúzás melegágyává válik. Ezzel szemben ma már a demokrácia várja a közművelődési könyvtártól, hogy segítséget nyújtson az átlagembernek ahhoz, mint lehet józan ítélőképességgel, alapos tudással és megbízható tájékozottsággal gyakorolnia a nemzeti szuverenitás reá eső részét. Száz évvel később, amikor 1948-ban India első könyvtári törvénye szülőföldem, Madras törvényhozása elé került, majd 1955-ben, amikor az ország második könyvtári törvényét tárgyalta a hyderabadi törvényhozói testület, maguk a politikusok üdvözölték a törvényjavaslatot, mint olyan intézkedést, amely szükséges a demokrácia megfelelő működéséhez.

A könyvtárszolgálatnak azonban még nagy utat kell a politika területén megtennie. Be kell hatolnia ugyanis a nemzetközi kapcsolatok

vonalába. Jelenleg az a helyzet, hogy a nemzetek közötti feszültség állandóan a kapcsolatok megszakításával fenyeget. Szinte úgy tűnik, mintha csak a nukleáris fegyverek pusztító ereje jelentené az egyedüli akadályt, hogy a szakítás be ne következzen. Mi az oka ennek a feszültségnek? Noha a külügyek intézése többé nem az udvari intrikák játékszere, még most is maréknyi oligarchia tartja a kezében. Még mindig kívül esik a demokrácia hatókörén. A nemzetközi feszültséget a kölcsönös félelem szításával tartják fenn. A kölcsönös félelem a kölcsönös gyanakvásból születik. A gyanakvás a félreértés eredménye. A félreértés tudatlanságból sarjadzik. S ezen a ponton nyílik tér a könyvtárszolgálat számára. Egy nemzet keretén belül a tudatlanságtól az erőszak alkalmazásához vezető egész láncolat ma már ellenőrzés alatt áll és kemény kézzel lokalizálva van. Hasonló ellenőrzés megvalósítása a nemzetek közötti viszonylatban is kivitelezhető lenne. Hogy megkönnyítsük ennek az állapotnak beköszöntését, a könyvtárszolgálatnak az átlagember számára egybe kellene gyűjtenie és együtt kellene tartania az idegen országokról szóló rokonszenvező elismeréssel megírt könyveket. Lehetőleg olyan könyveket, amelyek a föld fiainak dalos lelkét érzékeltetik; olyan könyveket, melyeket honi eladásra szántak, nem pedig a propaganda kiadványokat. Ez sok fordítás közzétételét vonná maga után, nem szavak, hanem gondolatok átültetésének közzétételét. A könyvtárosi hivatás mutatja a legnagyobbfokú érzékenységet az ilyenirányú szükséglet iránt. A haladó könyvtárszolgálatnak elő kell tehát mozdítania az ilyen jellegű fordítások kiadását. Az International Federation of Library Associations-t /Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségét/ kellene közvetítő fórumként arra felhasználni, hogy az Unesco-t a helyes irányú fordítások tervének véghezvitelére rábírja. Nemcsak a régi klasszikusok fordításaikról lenne itt szó, hanem olyan kiváló művek átültetéséről is, amelyek az egyes országokban folyamatosan keletkeznek az élő mesterek alkotásának eredményeképpen.

Az ilyenfajta irodalom biztosítása mellett minden egyes könyvtárnak a nemzetközi szellemet tükröző nagyszabású gyűjteményt kellene létesítenie, hogy ilyen módon a demokrácia korigálni tudja a külügyek intézését magának kiszajátító oligarchia tévedéseit, mielőtt még késő lenne. Olyan új irányt jelent ez a könyvtárszolgálat fejlődésében, a-

melynek előmozdítására e szakterület tagjainak a közvetlen jövőben minden erejüket összpontosítaniuk kellene. Egy ilyen irányú törekvés mérhetetlen lehetőségeket rejtene magában az irányban, hogy biztosítsa a világot a politikusok kedvteléseivel szemben, egyetlen világegyeség kialakítására vezetne, s a békés egymás mellett élést mozdítaná elő.

Gazdasági terület. A legsürgetőbb feladatok elvégzése talán abból járul a könyvtárosi szakma tagjaira, hogy a könyvtárszolgálat szerepe a gazdasági élet területén egyre fokozódik. A világ sokkal előbb válik egységessé gazdasági, mint politikai vonatkozásban. Ezért sürgetőek a gazdasági területeken felmerülő könyvtári feladatok. A népsűrűség okozta szükséglet ui. már túl van azon a határon, amelyet a természeti vagy természeti eredetű cikkekkel ki lehetne elégíteni. A lakás, ruházkodás, táplálkozás, szállítás és közlekedés céljaira szolgáló természetes vagy természeti eredetű cikkeket egyre nagyobb mértékben pótolják mesterségesen előállított anyagokkal; szintetikus úton, vagy más eljárások segítségével olyan nyersanyagok kivonataiból készítik, amelyek közvetlen felhasználásra teljesen alkalmatlanok, sőt mérgező hatásúak. Mesterséges úton fogyasztási cikkeket kialakítani azonban csak kutatások alapján lehet. A kutatás munkáját tehát nem lehet többé olyan lánghelme esetleges feltűnésétől függővé tenni, aki a kutató munkát belső kényeztetés kielégítése végett, magától és ösztönyszerűen végzi. Azt a fényűzést sem engedhetjük meg többé magunknak, amivel gyakran visszaéltünk a múltban, hogy az új találmányoknak és felfedezéseknek az emberiség gazdasági téren való szolgálatára szóló kiaknázását csak nagy kényelmesen végezzük el. Hasonlítanak össze például: milyen lassan haladt előre a villamosenergia felfedezésének kiaknázása, s milyen szédítő gyorsasággal megy végbe az atomenergia kiaknázása. A kutatás munkáját tehát tudatosan úgy kell megszerveznünk, hogy inkább "sorozatosan" /in series/^{1/} menjen végbe, nem pedig, mint a múltban, "párhuzamosan".

^{1/} Az angol kifejezés /in series/ értelme akkor lesz világos előttünk, ha a sorozatgyártás analógiájára gondolunk, aholis számos ember dolgozik egymás keze alá. /Ford./

A "sorozatos" jellegű kutatómunka viszont sok olyan következménnyel jár, amely a könyvtárszolgálatot arra kényszeríti, hogy fejlődésében újabb lépésekkel haladjon előre. Mert legelőször is a kutatóintézményeknek olyan szellemi rétegekből kell utánpótlást meríteniük, amelyek mélyen a lángelme intellektuális szintje alatt vannak. Másodszor, a lángelme csak önmagára támaszkodik s nem sok segítségre szorul a szervezett könyvtárszolgálat részéről. Viszont azok az egyének, akiket manapság a kutatócsoportokba verbuválnak, nagyon is rászorulnak arra, hogy pontosan és bőségesen ellássa őket a könyvtárszolgálat. Az ilyenirányú szükségletük napról-napra növekszik, mivel a világezerte folyó "sorozatos" kutatómunka következtében egyre több új gondolat merül fel. De fokozza az ilyenirányú szükségletet az a körülmény is, hogy a megszerezett kutatómunka eredményeképpen a tudásanyag egész területén rendkívül nagymérvű a kölcsönhatás és érintkezés. Még egy és ugyanazon ipari üzemben is gyakran idő- és költségpocsékolással járó, tervszerűtlen, párhuzamos kutatómunka folyik, mivel nincs lehetőség arra, hogy minden egyes dolgozót azonnal tájékoztatni tudjanak minden más dolgozó minden új eredményéről, holott az - legalább részben - sok másnak munkájával rokonjellegű lehet. Azok a fel nem használt kazalnyi házijelentések, amelyek egy és ugyanazon vállalatnál is számtalan témával kapcsolatban összegyűlnek, megdöbbentő bizonyosságul szolgálhatnak, mennyi költséges új gondolat van, amely nem azivódik fel a sorozatos kutatómunka talajába.

A sorozatosan folyó kutatómunkát azonban nem elégitheti ki az a könyvtárszolgálat, amely teljes könyvekre és teljes folyóiratokra támaszkodik. A szolgálat egységének a folyóiratcikknek ill. a könyvek egy-egy fejezetének, sőt kisebb részletének kell lennie. Hogy egy magam gyártotta kifejezéssel éljek: gazdasági területen a könyvtári szolgáltatás egysége nem lehet többé az összefüggő ismerettömb, hanem csak is a kialakulóban levő gondolatalem. A kialakulóban levő gondolatelemeknek a szakemberek számára való hatékony, gyors, a tárgyra vonatkozó és kimerítő közvetítését nevezik újabban dokumentációs szolgálatnak.

Ami azonban a könyvtárszolgálatnak dokumentációs szolgálattá való fejlődését illeti, egy kellemetlen mozzanattal is számolnunk kell. A különböző iparágak természetesen rájöttek arra, hogy szükségük

van dokumentációra, sőt ez már akkor bekövetkezett, amikor a könyvtári dolgozók ezt a szükségletet még nem érzékelték. Azért történhetett így, mert a könyvtárosok főgondját az átlagember felé irányuló közművelődési szolgálat ellátása képezte, nem pedig az, miképpen lehetne az újdonságként jelentkező gondolatokat a szakemberekhez eljuttatni. Ez azután arra vezetett, hogy a különféle iparágak képviselői úgy jártak el, ahogyan az adott körülmények között a legjobbnak látszott, vagyis ráhagyatkoztak saját szakembereik támogatására, bár a feljegyzett gondolati elemek szervezési és feltárási kérdéseiben semmi néven nevezendő szakismerettel nem rendelkeztek, s még csak nem is álmodtak arról, hogy ilyen szakterület egyáltalában létezhetik. Most egy nemzetközi idő eltelte után mind az iparágak, mind pedig a könyvtárak kezdenek erre a két oldalról bekövetkezett hibára rádöbbenni. A helyzet azonban az, hogy nem könnyű dolog a rossz utról visszatérni. Ezt talán megvilágíthatja a következő hasonlat. Tegyük fel, hogy a Csendes Óceánban egyszerre csak új sziget merül fel. Tegyük fel azt is, hogy a Föld lakói tulságosan lassúak arra, hogy eljussanak ide, s hogy a marsbeliek hamarabb benépesítik. Bizonyos idő eltelte után azonban a marsbeliek rájönnek arra, hogy nem nélkülözhetik a Föld lakóinak segítségét s az utóbbiak is feleszmélnek, felfedezve, hogy új kontinens keletkezett. Rövid ideig tartó kölcsönös ellenállás után mind a két fél belátja, hogy mindkét fél számára csak haszon származhat abból, ha eltávolítják a drótsüvényeket s ha egyesülnek egymással. Ugy gondolom, ehhez az állapothoz hasonló most a helyzet a szakkönyvtárosok és az általános könyvtárosok tekintetében.

A könyvtárszolgálat fejlődésének új iránya tehát az: miképpen lehet a dokumentációs szolgálatot hatékonyá tenni. Ennek megvalósításához új eljárásokra van szükség. Néhányat ezek közül felsorolunk: mélységosztályozás, a fázis, a keresztmetszet, az övezet elemzése, lépcsőzetes eljárás, a mélységosztályozás eredményeinek a válogató gépezet számára való áttétele, a laboratóriumok, kutatócellák és az igazgatósági irodák embereinek adott intenzív tájékoztatóeszközök. Mindez tudományos kutatómunkát kíván meg. Az ösztönös osztályozási, katalogizáló és tájékoztató szolgálatnak helyt kell adnie ezen műveletek tudományos változatainak. A tudományos munkaváltozatok kialakításának azonban feltétele az állandó kutatómunka mind a könyvtártudomány, mind a

kutatás hagyományos területein. Egyetemi tanszékeket kell létesíteni a kutatómunka irányítására mindezekben a területeken. A társulatoknak néhány tehetséges emberüket ilyen jellegű kutatómunkával kell megbízniok, hogy ennek révén egyéb területeken kiküszöbölhessék az energia- és időpocsékolást. A könyvtártudomány tanításának újból általános átalakuláson kell átesnie. Olyan új irodalom kialakítására is szükség van, amely összefoglalja a műszaki fejlődésnek a szaktudásra újból meg újból gyakorolt hatását, hogy erről azután a munkapadnál dolgozó munkás is tudomást szerezhessen. Ilyen vonatkozásban is kutatómunkát kell a könyvtárosi szakma munkásainak folytatniok. Ugyanigy kutatómunkára van szükség a munkapadnál dolgozó olyan munkás meggyőzésére szolgáló, kezdeményező jellegű tájékoztató szolgálat módszereinek kialakítására, aki nem hajlamos arra, hogy puszta fonetikus jelképek útján csipegessen fel ismereteket.

Ha mármost a közeljövő lehetőségeit vizsgálom, összefoglalásképpen megállapíthatom, hogy a könyvtárszolgálat hatalmas léptekkel halad előre, s mind az iparágak, mind a kormányzatok, mind pedig a társadalom részéről készséges támogatásban részesül. Azt is meg kell állapítanom, hogy a könyvtártudományt az egyetemnek mind státus, mind pedig a benne rejlő lehetőségek tekintetében a régebbi tudományágakkal egyenlőrangú tudományszakként fogadták el. S végül: a könyvtárszolgálat - teljes mértékű támogatást kapva a könyvtártudomány terén folyó, véget nem érő kutatómunkától - állandó lépést tart az új társadalmi törekvésekkel.

- The Library Association Record, 1957. 7.sz. 231-234.lap.

Mavricseva, K.:
AZ OLVASÓI ÉRDEKLŐDÉS TANULMÁNYOZÁSA

.....

Az 1956. év végén a Literaturnaja Gazeta számos cikket közölt arról, hogyan vélekednek a szovjet írók az olvasókról. Véleményük szerint feltétlenül meg kell hallgatni az olvasók szavát s tanulmányozni kell az elolvasott könyvekről tett megállapításaikat. A könyvtáros közvélemény azonban mindezekig hallgat, pedig ezeknek a kérdéseknek legalább annyira kell foglalkoztatniuk a könyvtárosokat, mint az írókat. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy már igen kevesen vannak az idősebb nemzedék közül olyanok, akiknek bizonyos tapasztalataik vannak az olvasók érdeklődésének tanulmányozása terén, s talán már ők sem hiszik, hogy ez a munka szélesebb méretekben ismét felújítható.

Az utóbbi két évtized alatt sok olyan új dolgozó kapcsolódott be a könyvtári munkába, akik nem voltak teljes mértékben tisztában azzal, mennyire fontos tanulmányozni az olvasók érdeklődését. Az ok az volt, hogy sem egyéni gyakorlatukban, sem a szakirodalomban nem találkoztak ezzel a kérdéssel. A könyvtárosok zöme szinte ég attól a vágytól, hogy megjavítsa és tökéletesebbé tegye munkáját. Bizonyára sokan vannak közöttük olyanok is, akik foglalkozni szeretnének az olvasók tanulmányozásával, de nem tudják, hogyan fogjanak ehhez a kérdéshez.

De egyedül a kívánság sem elegendő ahhoz, hogy ezt a munkát újból felújítsák. E feladat elvégzéséhez meg kell teremteni az előfeltételeket - melyek a sikert garantálják - és számos szervezeti intézkedést kell tenni ennek érdekében.

Mindenekelőtt szükség van egy központra, mely ezt a munkát átfogóan megszervezné s a szövetségi köztársaságok, a területek és az egyes könyvtárak ilyen irányú tevékenységét koordinálná. Nyilvánvaló, hogy a Könyvtártudományi és Bibliográfiai Tudományos Kutatóintézet válhatik ilyen központtá.

.....

Véleményük szerint a Tudományos Kutató Intézetnek kb. a következő feladatokkal kell foglalkoznia:

1/ Ki kell dolgoznia az olvasók tanulmányozásának elméleti alapjait és módszereit, el kell készítenie az e kérdéssel foglalkozó módszertani kiadványokat.

2/ Általánosítani és terjeszteni kell - anyagközlés, értekezletek, szemináriumok, konzultációk, stb. szervezése útján - a könyvtáraknak az olvasók tanulmányozásával kapcsolatos tapasztalatait.

3/ Koordinálnia kell a köztársasági és területi módszertani osztályoknak az olvasók tanulmányozására irányuló munkáját.

A könyvtárakra az a feladat vár, hogy az olvasók érdeklődésének vizsgálatával úgy foglalkozzanak, hogy az megfeleljen a köztársasági és területi könyvtárak utasításainak; a szóbanforgó foglalkozásnak külön erre a célra készített program szerint kell végbemennie.

Hangsúlyozandó, hogy minden könyvtáros kezdeményezhet, sőt kezdeményeznie is kell ilyen munkát és a tanulmányozás programjába felveheti azokat a kérdéseket, amelyek nézete szerint fontosak, ily módon konkretizálva és alkalmazva az általános programot a helyi feltételekre.

.....

A közművelődési könyvtárak forradalomelőtti beszámoló jelentéseiben olykor-olykor olyan adatokat is találunk, amelyeket a különféle szerzők művei, illetve az egyes könyvek olvasottságáról szólnak. Sajnos ma ilyen adatokat nem gyűjtenek és az egyes szerzők művei forgalmának nyilvántartását csak olykor-olykor végzik a jubiláris dátumokkal kapcsolatban.

Pedig megérdemelné az érdeklődést nemcsak a könyvtárosok, hanem a szovjet társadalom szempontjából is, hogy hogyan olvassák az orosz és a világirodalom klasszikus íróinak műveit, hogyan olvassák a szovjet és külföldi szerzők alkotásait, mi az, amit legszívesebben kérnek a gyermekek, az ifjak, a felnőtt és az öregedő olvasók, s vajon milyen hatást tett egy-egy könyv az olvasóra, illetve milyen hasznot jelentett számukra.

Mindannyian tudjuk, hogy milyen óriási nevelő hatása van például

Fadeev "Ifju gárdá"-jának, Osztrovszkij "Az acélt megedzik" című munkájának, Fucik "Üzenet az élőknek" című alkotásának. Ugyanakkor a sajtó egyetlen adatot sem közöl arról, hogy milyen ezekben a műveknek az olvasottsága a könyvtárban.

Napról-napra cikkeket kellene közölni arról, hogy egyik vagy másik könyv hogyan segíti az olvasót termelőmunkájában és társadalmi tevékenységében, hogyan alakítja világnézetét. De ahhoz, hogy helyes következtetéseket vonhassunk le, szüntelenül tanulmányoznunk kell az olvasók érdeklődését.

Ezzel szemben az a helyzet, hogy ezekről a rendkívül fontos kérdésekről egyes könyvtárosok még csak nem is gondolkoznak, s úgy vélik, hogy a könyv kölcsönzésével pontot is tettek az olvasóval való foglalkozás munkájára. A valóságban azonban itt még nem fejeződik be a könyvtáros munkája. A könyvtárosnak mindig meg kell tudakolnia, hogy milyen hasznot jelentett az általa ajánlott könyv, milyen gondolatokat és érzéseket váltott ki az olvasóból.

A könyvtáros szempontjából még az a kérdés sem közömbös, hogy milyen jelentősége van a könyv külső kiállításának és, hogy az illusztrációk milyen mértékben segítik elő a tartalom könnyebb befogadását, megértését. Figyelembe kell venni azt is, hogy melyik betűtípus fárasztja kevésbé az olvasó szemét, kutatnia kell, hogy melyik a legjobban megfelelő könyvformátum a gyermekek, a tanulók, az ifjuság és a felnőtt olvasók számára.

Itt az ideje, hogy komolyan foglalkozzunk az olvasók saját könyvtárainak kérdésével /megállapítandó lenne, hogy az olvasók közül kinek van odahaza könyvtára, kb. milyen az állomány összetétele, stb./. Ezeknek a könyvtáraknak a léte ugyanis szorosan kihat a könyvtárak munkájára. A kérdés tanulmányozása segítséget nyújthat a könyvtár dolgozóinak az állomány jobb gyarapításához.

Egyáltalán nem vizsgáltuk még meg, hogyan használják a könyvtárakban az időszakos kiadványokat és azt, hogy ezek a periodikák milyen hatást gyakorolnak az olvasókra. E kérdés tanulmányozása azonban nem kezdhető meg mindaddig, amíg nem fektetjük szilárd alapokra a kölcsönzés nyilvántartását és a szóbanforgó kiadványok propagálására vonatkozó munkát.

.....

E téren is fontos lenne annak a megállapítása, hogy milyen időszaki kiadványokra fizetnek elő az olvasók. A kérdés megválaszolása lehetővé teszi, hogy sokkal ésszerűbben gyarapítsuk a könyvtárt időszaki kiadványokkal és így adatokat is nyerünk az olvasók kéréseiről és érdeklődési köréről.

Hangsúlyoznunk kell, hogy szilárd alapokon nyugvó és helyes nyilvántartás nélkül elképzelhetetlen az olvasók érdeklődésének vizsgálata. Éppen ezért a mintaszerű nyilvántartási rendszer megteremtése valamenyny könyvtárban az egyik alapfeltétele annak, hogy az olvasók érdeklődése tanulmányozható legyen.

Bjelorussziában például egyes könyvtárosok nem jegyzik fel, hogy kik szólnak fel az olvasók közül a felolvasásokon és az ankéteken. Ez nem is meglepő, tekintettel arra, hogy a felolvasásokról szinte már nem is irnak. Már régóta senki sem foglalkozik azzal, hogyan lehetne tanulmányozni és általánosítani a felolvasások tapasztalatait, legalább egy-egy járason belül. Pedig csak a kutatás által nyert adatok alapján következtethetünk helyesen és tudományosan arra, hogy ezek a felolvasások milyen hallgatóság számára a legalkalmasabbak és melyik az az irodalom, amely elsősorban megfelelt a felolvasás céljaira.

Az Állami Népművelési Kiadó most adta ki "Felolvasás céljára" című könyvsorozatát. Ezzel kapcsolatban igen hasznos lenne megvizsgálni, hogy e sorozat egyes kiadványait hogyan fogadják majd az olvasók és a hallgatók különböző csoportjai.

Az olvasóankétekről aránylag sokat ír a sajtó, de meg kell nézni, hogyan ír. Hiszen mindeddig senki sem foglalkozott komolyan azzal a kérdéssel, hogy milyen hatás váltottak ki az olvasóankétek, senki sem végzett ilyenirányú kísérletet, senki sem vont le a könyvtárakban összegyűjtött tény- és számadatok alapján megfelelő következtetéseket - legalább egy terület keresztmetszetében.

Foglalkoznunk kellene a könyvtárak gyakorlatában alkalmazott egyéb könyvpropagációs formák és módszerek eredményességével. Tanulmányoznunk kellene a kiszolgálás különféle formáinak eredményességét, a így a létező állomány, a könyvtárközi és postai kölcsönzés, a könyvkihordás, a bibliobuszok munkáját.

Már igen sok könyvtárosban meggyökeresedett az a vélemény, hogy a nagy közművelődési könyvtárak kölcsönző osztályán a munka megszervezé-

sének legjobb formája a csoportos kölcsönzés. Valószínű azonban, hogy nem kevés azoknak a könyvtári dolgozóknak a száma, akik nem értenek egyet ezzel a véleménnyel. Beszéljenek például Sztratanovszkaja elvtársnővel a Vüborgi Művelődési Ház /Leningrad/ könyvtárának igazgatójával, ismerkedjenek meg a szóbanforgó könyvtár kölcsönző osztályának munkájával, ahol a differenciálás nem az olvasócsoportok szerint történik, hanem a könyvek fajtái szerint. Ennek láttán bizonyára Önökben is felvetődik a gondolat: nem kellene-e szélesebb mértékben alkalmazni a kölcsönzésnek ezt a módját?

Feltétlenül tanulmányoznunk kell a különféle kölcsönzési módszer tapasztalatait és eredményességét, mert csak így tudunk majd meggyőződéssel beszélni az egyik vagy másik kölcsönzési eljárás elsőbbségéről.

Ha ezeket a kérdéseket tisztázni akarjuk, az olvasók érdeklődésének tanulmányozásába be kell vennünk a legkülönbözőbb típusu könyvtárak, /közművelődési, műszaki stb./ dolgozóit.

Az utóbbi időben kezd kimenni a közhasználatból "az olvasás irányítása" kifejezés. Ez nem is meglepő, mert lényegében nem mindig világos, mit kell ezen a szakkifejezésen érteni, miben áll tulajdonképpen az olvasás irányításának folyamata. Kétségtelen, hogy az olvasás irányításának sikertelenségét elsősorban az magyarázza, hogy hiányzott az olvasók érdeklődésének tanulmányozása.

Egyesek megtehetik azt az ellenvetést, hogy az amit mondtam, nem teljesen úgy van és hogy sok könyvtár nap mint nap tanulmányozza az olvasókat, helyesen irányítja az olvasást és hathatós segítséget nyújt a szükséges könyvek kiválasztásánál. Ez igaz. Ilyen munka valóban folyik sok könyvtárunkban. Ezek a könyvtárosok ismerik olvasóikat, ismerik konkrétan az embereket, de nem tanulmányozzák azokat a törvényszerűségeket, amelyek az olvasók igényeinek és érdeklődésének fejlődésében, növekedésében megnyilvánulnak. A szóbanforgó könyvtárosoknak az olvasók érdeklődésének tanulmányozására irányuló tevékenysége, ha szabad ezt a kifejezést használnom, "melegházi" jellegű. A könyvtárosok ugyanis senkivel sem osztják meg tapasztalataikat, nem terjesztik azt, a sajtóban sem teszik közzé vizsgálataik eredményét.

A széleskörű olvasóvizsgálatra nemcsak ma van szükség, hanem a jövőben is. Gondolnunk kell a holnapra is. Az utóbbi időben a sajtó

mind hangosabban követeli, hogy állítsuk helyre a 30-as évek hagyományát és teremtjük meg a gyárak és üzemek történetének feldolgozó munkáját. Nekünk könyvtárosoknak szívesen gondolkoznunk kell azon, hogy írjuk meg az egyes könyvtárak és általában a könyvtárügy történetét.

A háború utáni időszakban már történt egy és más ezen a területen. A könyvtárügy történetére vonatkozóan közreadott munkákban azonban szinte egyáltalán nem látjuk az olvasó arculatát. A mi feladatunk az, hogy ezt a hiányosságot pótoljuk és segítsük a kutatókat ahhoz, hogy teljes és átfogó képet nyújtsanak országunk könyvtárügyéről.

Hangsúlyozandó, hogy az olvasók érdeklődésének tanulmányozása nehéz és bonyolult feladat. A könyvtárosok sok ideje, erőfeszítése, megfeszített figyelme, koncentrálttsága, szívóssága, és kitartása kell hozzá. Mindenkor szem előtt kell azonban tartani, hogy ez a munka nemcsak a könyvtáraknak és az olvasóknak jelent majd hasznot, hanem a nagyközönségnek is. Az olvasók érdeklődésének vizsgálatára vonatkozó anyagokra szüksége lesz az íróknak, kritikusoknak, irodalomkutatóknak, a kiadóknak, a pedagógusoknak, a pszichológusoknak, a történészeknek stb.

A pedagógusok és pszichológusok sok értékes anyagot kapnak ezekben a kiadványokban arra vonatkozóan, hogy milyen nevelő hatása van a könyvnek az emberre és milyen befolyást gyakorol a könyv az ember lelkületére. A történész aki a jelenkort, a szovjet társadalom történetét tanulmányozza, sok érdekes adatot merít a szóbanforgó anyagból a szovjet társadalom tagjainak szellemi életére vonatkozóan.

A könyvkiadók dolgozói a könyvek olvasottságára vonatkozó adatok elemzése alapján módosíthatják a kiadói terveket.

Az irodalomkutatók és a kritikusok ugyancsak sok hasznos tudnivalót meríthetnek az olvasásra és az olvasókra vonatkozó anyagból. Sajnos ez utóbbiak egyelőre még gyér kapcsolatot tartanak a könyvtárakkal, s nem veszik mindig figyelembe az olvasók kívánságait és véleményét. Ez nagy kárára van az általuk írt kritikai cikkeknek és monográfiáknak.

Az írók szintén nem túl gyakori vendégei a könyvtáraknak, pedig a könyvtár a közvetítő kapocs az író és az olvasó közt.

De meg kell rónunk a könyvtárosokat is. Még távolról sem mondhatjuk, hogy minden könyvtáros kellőképpen felismerte azt a tény, hogy a könyvtár összekötőkapocs az olvasó és az író közt, és nem sokat tesz-

nek a kettő közti kapcsolat szorosabbá tétele érdekében.

P. Pavlenko szovjet író 1939-ben, a cseljabinszki Területi Könyvtár fennállásának 40.évfordulója alkalmából levelet küldött a könyvtárba. Ebben igen világosan és szemléltetően fejtette ki nézeteit az olvasóról, aki résztvevője szerinte az alkotó folyamatnak és a könyvtárról, amely összekötő láncszem az író és az olvasó közt. Tekintettel arra, hogy ezt a levelet mindezideig nem adták közre, úgy vélem, hasznos lesz, ha a Bibliotekar' olvasóit megismertetem tartalmával.

Íme Pavlenko levele:

"Nem tartózkodtam Moszkvában, amikor megérkezett az Önök távirata, és ez az oka annak, hogy nem válaszoltam rá.

Engem igen megkapott Önöknek az a javaslata, hogy küldjem el jókívánságaimat az olvasóknak és írjam meg javaslataimat a könyvtárnak. Őszintén sajnálom, hogy mindezt nem tudtam megtenni az évforduló alkalmával.

Mai levelem már késeve érkezik és talán már nincs is rá szükség, de én ettől függetlenül elküldöm Önöknek.

Mit kívánjak az olvasóknak?

Olvassanak! Olvassanak fáradhatatlanul, lelkesen, szenvedélyesen, és ne is csak a pihenés és az öröm kedvéért, hanem azért is, hogy dolgozzék az agyuk, s azért, hogy az elolvasott könyvet letéve, az agy új művészi képeket alkosson, s kiegészítse, illetve tulszárnyalja a művészt.

Az olvasás alkotás, alkotás önmagunk számára. Sokat kell olvasnunk és nemcsak klasszikus könyveket. A kis szerzők könyveiben is találhatunk olykor igen sok okos dolgot, - az élet ismeretét, témákat, megfigyelőképességet, egyéni hangot, mely ha nem is tör az égre, de mindenesetre eredeti.

Az ismeretlen szerzők könyvei arra tanítanak bennünket, hogy tiszteljük eszüket és tehetségüket, függetlenül a dicsőségtől, - ugyanakkor edzik az olvasók izlését.

Ami pedig a kortárs-írók műveinek olvasását illeti, ezeket aktívan kell olvasnunk, élénk kapcsolatot kell teremtenünk velük, megkérdezzük őket, hogyan alkották meg, hogyan írták könyveiket. Nincs semmi szebb annál, mint résztvenni az alkotás folyamatában. Kérdezzenek, érdeklődjenek, vitatkozzanak és egészítsék ki a mondottakat.

Az író nagyrabecsüli a munkája iránt megnyilvánuló figyelmet, az olvasó kritikájára szüksége van, mint a levegőre.

És ebből következnek a könyvtár számára adandó javaslataim is.

Hozzanak közelebb bennünket írókat az olvasókhöz, küldjék meg számunkra a könyveinkről tett megállapításokat, az olvasók visszhangját és követeljék tőlünk, hogy válaszoljunk ezekre a véleményekre.

Tegyenek bennünket részesévé annak az alkotó folyamatnak, mely könyveink olvasásában nyilvánul meg.

Mi nemcsak könyveket akarunk irni, hanem el is akarjuk azokat olvasni együtt a néppel.

A Cseljabinszki Könyvtárnak szivemből kívánok további fejlődést és további sikereket."

Ez a kitűnő irás a szovjet író nagy szerénységéről, az olvasók iránti tiszteletéről és arról a kívánságról beszél, hogy az író ne csak írja műveit, hanem olvassa is azokat együtt a néppel.

A jelen cikkben felvetett kérdések korántsem meritik ki e hatalmas és fontos téma teljes tartalmát. A szerző nem is tűzött ki maga elé ilyen feladatot. Ugy véli azonban, hogy feladatának eleget tett, ha a cikk felkelti a könyvtári dolgozók érdeklődését az olvasók tanulmányozása iránt és arra fogja ösztönözni őket, hogy erre vonatkozó elképzeléseiket tegyék közzé a jelen folyóirat hasábjain.

- Bibliotekar', 1957. 5.sz. 22-27.lap.

Straka, J.:

AZ OLVASÓI KATALÓGUSOK ELMÉLETI PROBLEMATIKÁJÁRÓL

Az olvasói katalógusok elméletének, módszertanának és technikájának kérdése tágabb értelemben összefügg a könyvtárügy új értelmezésével - és ennek megfelelően - a könyvtárügy és a könyvtári munka új feladataival. Míg korábban a könyvtárt olyan intézménynek tekintették, mely mechanikusan gyűjti és kérésre kölcsönadja a könyveket az olvasóknak, s a tulajdonképpeni könyvtári munka csupán a könyvek kezelésének technikai részére korlátozódik, tehát a könyvtári munkában a könyvtártechnika, illetve a katalógizálás elemei vannak túlsúlyban, addig ma a könyvtárügyet és a könyvtári munka minden elemét - tehát a könyvtártechnikát és a katalógusokat is - azoknak a művelődési és nevelési feladatoknak a szemszögéből nézzük, amelyeket a könyvtárak - a művelődési intézmények szélesebb keretei közt - az állam művelődési politikájának általános tervében betöltenek. Ezt a merőben forradalmi változást, mely a könyvtárügy értelmezésében bekövetkezett, úgy jellemezhetnénk, hogy a könyvtári munka súlypontját áttettük a "könyvvel való /technikai/ munkáról" - mellyel, az esetek túlnyomó többségében ki is merült a könyvtári munka - az "olvasóval való munkára", vagyis az irodalommal való foglalkozás formális részéről áttértünk annak tartalmi részére. A könyvtáraknak azzal a fő feladatával és céljával kapcsolatban, hogy könyvekkel segítsék az állampolgárok, azaz a könyvtár olvasóinak művelődését és nevelését, megváltozik a "könyvtártechnika" fogalma alá sorolt munkaterületek és segédeszközök értelmezése is; ezek a könyvtári munka korábbi öncélúsága és célja helyett olyan eszközökké válnak, amelyek a könyvtárak fő feladatát, vagyis a művelődési és nevelési folyamatot és az olvasóra való hatást szolgálják.

Ebben a megvilágításban és ebben a tágabb összefüggésben kell látnunk tehát az olvasói katalógusok problematikáját is.

Cikkemben elsősorban arra teszek kísérletet, hogy elméletileg felboncoljam az olvasói katalógusok kérdését és bizonyos javaslatokat tegyek a megoldásra.

Az egyik fontos kérdés, melyet mindjárt az elején meg kell oldanunk, az, hogy kit szolgáljanak a könyvtári katalógusok; vajon ezek elsősorban és főleg a könyvtáros segédeszközei-e, avagy az olvasószolgálatban van elsőrendű feladatuk? Ha erre a kérdésre azzal összefüggésben válaszolunk, amit fentebb mondtunk, a válasz kézenfekvő. A könyvtári katalógusok elsősorban az olvasók számára készülnek, mert azokat szolgálják közvetlenül, a végeredményben ez is a főfeladatuk. Amennyiben a könyvtárost szolgálják - a belső könyvtári munka ellátása céljából, - ezzel közvetve /de olykor közvetlenül is/ az olvasókat is szolgálják. N. K. Krupszkaja már az 1926-ban tartott II. Összoroszországi Bibliográfiai Kongresszuson hangsúlyozta, hogy a katalógusoknak az olvasóval való foglalkozás munkáját segítő könyvtári eszközök és berendezések alkotó részévé kell válniuk: "A katalógusok kérdése - a közművelődési könyvtárak széles területén - rendkívül fontos. Olyan feltételeket kell teremtenünk, hogy az olvasás irányítása ne csak a könyvtáros vállain nyugodjék, hanem maga az olvasó is el tudjon igazodni a katalógusban, s ki tudja választani azt a könyvet, amelyre szüksége van."^{1/}

Ezért már az Októberi Forradalom óta nálunk és a Szovjetunióban egyaránt első helyen áll az olvasói katalógusok építésének kérdése. Ezzel a feladattal együtt azonban az is felmerül, hogy miképpen, milyen módszerekkel kell építeni az olvasói katalógusokat, hogy azok megfeleljenek a társadalmunkban folyó művelődési és nevelési feladatoknak. Ezzel a problematikával együtt merült fel a második világháború után a Szovjetunióban az ún. olvasói katalógusok kérdése.

Az olvasói katalógusok problémája igen bonyolult, s nemcsak az irodalom értékelésével és válogatásával függ össze... hanem belső kapcsolata van néhány elméleti és gyakorlati kérdéssel. Tény, hogy a katalógusok szerepének új értelmezése elsősorban abban nyilvánul meg,

^{1/} Trudü II. Vszeroszszijazskogo bibliograficeszkogo sz'ezda. /A II. Összoroszországi Bibliográfiai Kongresszus anyaga./ Moszkva, 1929. Goszudarsztvennaja, Central'naja Knizsnaja Palata, 9. lap.

hogy az egyes katalógusokat egyrészt az olvasók szempontjából való fontosságuk, másrészt a katalógusok rendszerében általában elfoglalt helyük, a végül az egyes könyvtár típusok katalógusrendszerében betöltött szerepük szempontjából értékelik; az új felfogás kifejezésre jut továbbá az egyes katalógusok strukturális felépítésében és külső elrendezésében is. Az olvasói katalógusok problémája összefügg továbbá az irodalom értékelésével és válogatásával, valamint azzal, hogy milyen módszereket alkalmazunk az irodalom tartalmának az olvasói katalógusokban való tükröztetésére. Ezekhez a pontokhoz tartoznak a különféle intézkedések és segédeszközök is - főleg a bibliográfiai segédeszközök - amelyeknek az a feladata, hogy a különféle típusú könyvtárakban, különösen pedig a közművelődési könyvtárakban biztosítsák és megkönnyítsék az olvasói katalógusok építését.

Először is nézzük meg, hogy miképpen nyilvánul meg a katalógus - mint elsősorban az olvasók szükségleteit szolgáló segédeszköz - új értelmezése az egyes katalógusfajták értékelésében. A régi, elavult felfogás és gyakorlat szerint a fő könyvtári katalógus és az a segédeszköz, amely a könyvtári állományt hozzáférhetővé teszi - a betűrendes katalógus, melyet a könyvtár egyik fő tartópillérének tekintettek. Ez teljes mértékben megfelelt a régi felfogásnak, mert a katalógusokat azelőtt kizárólag a könyvtáros segédeszközének tekintették, melyeket a belső könyvtári munka ellátására használtak. Ebben az esetben a betűrendes katalógus - az esetek túlnyomó többségében - valóban a legfontosabb katalógus. A betűrendes katalógusnak ez az előnyben részesítése - mint ahogy erre dr. Drtina^{2/} rámutatott - a német könyvtárügy hatásából és a tőkés országok könyvtárügyében megnyilvánuló formalista felfogásból eredt, mivel ezekben az országokban az olvasó érdekei a második helyre szorultak.

Amilyen mértékben erősödött azonban a könyvtárak művelő és nevelő feladata, és ahogy mind nagyobb és nagyobb lett a jelentősége annak, hogy az olvasókat könyvvel és egyéb kiadványokkal rendszeresen ellássák, olyan mértékben vált a betűrendes katalógus alkalmatlanná a könyv-

^{2/} Věcná katalogisace. Díl. I. Čast 1. - Katalog systematický. /Tárgyi katalogizálás, I.köt. 1.rész. - Szakkatalógus./ Praha, 1953. SPN. 8.lap.

tár új feladatainak ellátására; ekkor kezdtek előtérbe nyomulni a tárgyi katalógusok. Ez a folyamat szemléltetően dokumentálható a Szovjetunió könyvtárügyének fejlődésén. A szovjet könyvtárak az új feladatok ismeretében - mindjárt a forradalom után a tárgyi katalógusokat, ezek közül is elsősorban a szakkatalógust helyezték előtérbe, /noha a szakkatalógus a már akkor is elavult tizedes osztályozásra épült fel/, annak ellenére, hogy abban az időben az olvasói katalógusok, a katalógusrendszer és a fő katalógus kérdése még nem volt megoldva. Jellemző a könyvtártudomány elméletének bizonyos lemaradására, hogy az előbb említett kérdés, mely a gyakorlatban már megoldódott, /ha nem is teljesen következetesen/, csak a háború után nyert bizonyos elméleti megalapozást. Jellemző továbbá, hogy még a legújabb szovjet könyvtárosok elméleti munkáiban /így legutóbb például Samurinnak "A könyvtári katalógusok", Moszkva, 1946. é. munkájában/ is az az irányzat érvényesült, hogy a betűrendes katalógust tekintsék a könyvtár fő katalógusának. Nem véletlen, hogy a könyvtári katalógusok szerepének eddigi formalista értelmezését ért bírálat /főleg Samurin említett művének kritikája/, valamint az olvasói katalógusok létrehozásának elméleti és gyakorlati indokolása azt az időszakot előzi meg, illetve arra az időszakra esik, amikor a Szovjetunióban megindult a katalógusrendszerek elméletének kiépítése. Ez azért nem véletlen, mert az olvasói katalógusok problémája szorosan összefügg a katalógusrendszerek elméletével. Ilyen vonatkozásban eddig még nem vizsgálták az olvasói katalógusok problémáját.

Az új felfogás szerint a könyvtári katalógusok rendszerének fő láncszeme a szakkatalógus. A szakkatalógus azért fő katalógusa a könyvtárnak, mert tartalmi szempontból tükrözi és teszi hozzáférhetővé az állományt /ami megfelel a könyvtári munka új értelmezésének, vagyis annak, hogy a munka súlypontját az irodalom formai oldaláról átteszi annak tartalmi oldalára/, de mindenekelőtt azért, mert megfelel az olvasók önképzésével kapcsolatos követelményeknek. A szakkatalógus, a benne foglalt irodalom csoportosításával annak a szükségességnek felel meg, hogy a világot a tárgyak és jelenségek természetes, szisztematikus összefüggéseiben ismerjük meg...; de a szakkatalógus felépítése megfelel a könyv segítségével történő művelődés pedagógiai elveinek

is, mert lehetővé teszi, hogy az egyes főosztályokon belül az irodalmat az általánostól a speciális felé, az egyszerűtől az összetett felé, a könnyebbtől a nehezebb felé való haladás pedagógiai elvei szerint osszuk be, illetve biztosítsuk, hogy az olvasó ilyen sorrendben tanulmányozza. A szakkatalógus tehát tipikusan olvasói katalógus, s így természetes, hogy az olvasói katalógusok elméletének kidolgozásánál a fő figyelem erre a katalógusra irányult /ld. az idevonatkozó vitát a "Bibliotekar" című folyóiratban/.

A tárgyszó-katalógus - mint a második tárgyi katalógus - tartalmi szempontból teszi ugyan hozzáférhetővé a könyvállományt, de nem felel meg a rendszeres megismerés és tanulmányozás alapvető követelményének, hanem az irodalmat az egyes tárgyak és jelenségek szerint osztályozza; a tárgyak és jelenségek azonban nincsenek szisztematikus összefüggésben és nem egymás után következnek /ugy, ahogy a természetben és a társadalomban, és ahogy ezeket meg kell ismernünk és tanulmányoznunk/, hanem tárgyszó összefüggést mutatnak. Ezért a tárgyszó-katalógus nem fő tárgyi katalógus, s így nem is fő katalógusa a könyvtárnak, hanem csupán a szakkatalógus segédkatalógusa. Ezt a katalógust mindenekelőtt a szakkönyvtárakban használják /jobban mondván kellene használni/, ahol módot ad az olvasónak ahhoz, hogy valamely kérdés vagy tárgy irodalmában gyorsan tájékozódhassék. Az egyetemes jellegű könyvtárakban ez a katalógus, bizonyos mértékig, a szakkatalógushoz készült tárgymutatóval pótolható.

A betürendes katalógus a könyvtár állományát formális szempontok szerint tükrözi és az irodalmat a szerzők, /egyéni szerző, szerzői munkaközösség, testületi szerző/, illetve a szerző nélküli műveknél a cím szerint osztályozza. Az irodalom rendszeres tanulmányozása szempontjából ennek a katalógusnak minimális jelentősége van; elsősorban tájékoztató segédeszközüül szolgál, amely arra ad választ, hogy valamely mű megvan-e a könyvtár állományában. Ezzel tulajdonképpen ki is merül az olvasónak nyújtott szolgálata.

A katalógusoknak ebből az új értékeléséből - vagyis abból, hogy milyen jelentőségük van az olvasó szempontjából - indul ki a katalógusok rendszerének elmélete, mely meghatározza az egyes katalógusok profilját, továbbá a fő és segédkatalógusokat és azoknak kölcsönös funkcionális összefüggését. A legszélesebb értelmezésben vett katalógus-

rendszerint azonban az egyes könyvtártípusok szerint alakítják; ebben az esetben szűkebb értelemben vett katalógusrendszeréről beszélünk... A katalógusrendszernek az egyes könyvtártípusok szerint történő konkrét meghatározása alapján szabták meg a Könyvtári technika minimumában az egyes szovjet közművelődési könyvtárak katalógusainak minimális számát is /fajta és szám szerint/.

Hogy az egyes katalógusok milyen helyet foglalnak el a könyvtári katalógusok rendszerében, azt aszerint állapítjuk meg, hogy milyen feladatot töltenek be az olvasók önképzése terén...

A könyvtári katalógusok formalista értelmezéséből - vagyis abból, hogy a katalógus kizárólag tájékoztató eszköz, melynek nincsenek művelődési és nevelési célkitűzései - adódott a katalógusok objektivizmusa, mely főleg abban nyilvánult meg, hogy az olvasói katalógusba felvették az egész könyvállományt. Így a katalógusok - főleg a szakkatalógus, mint fő olvasói katalógus, - objektíven tükrözték ugyan a könyvtárban meglévő teljes állományt, de nem feleltek meg az olvasói katalógussal szemben támasztott fő követelménynek, vagyis annak, hogy segítséget nyújtsanak az olvasóknak valamely szakterületre, tárgyra, vagy kérdésre vonatkozó irodalom kikereséséhez. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a katalógus az értékes és jó irodalom mellett tudományos és politikai szempontból elavult anyagot, sőt olykor ballasztot is tartalmazott, mely az olvasót félrevezette és a további tanulmányozástól elriasztotta. Az objektivista módon értelmezett és szerkesztett katalógusnál olyan mértékben szaporodtak a könyvek kikeresésével járó nehézségek, amilyen mértékben növekedett és anyagában gazdagabbá vált a katalógus. Ezzel szemben az olvasói katalógusnak éppen az a feladata, hogy segítséget nyújtson a katalógusba felvett könyv- és egyéb anyag kiválasztásához. Az olvasói katalógus egyik alapvető vonása tehát az, hogy válogatott jellegű; a válogatás bizonyos szempontok szerint történik, melyek közt fő helyet foglal el a tudományos, továbbá a politikai, időszerűségi, valamint az olvasói szempont.

Bizonyára nem lenne értelme, hogy e téziseket részletesebben indokoljuk, mert a mondottak általánosan ismertek és kellő kifejtésben megtalálhatók az olvasói katalógusról szóló szakirodalomban.^{3/} Az in-

^{3/} ld. a következő lapon.

dokolás helyett vegyük inkább szemügyre azt a problematikát, amely az olvasói katalógusnak ezzel a fontos vonásával összefügg.

Vizsgáljuk meg előszörban azt, hogy miképpen nyilvánul meg a válogatás elve az egyes katalógusokban, főleg pedig az egyes könyvtár-típusok katalógusainak rendszerében.

Kutatásaink során a szak- és betűrendes katalógusra szoritkozunk. Az addigi felfogás szerint az irodalomválogatás kritériumainak - mind a két fajtájú katalógusnál - azonosaknak kell lenniök; mind a szak-katalógusnak, mind a betűrendes katalógusnak azonos mennyiségű irodalmat kell felölelnie. Azt mondtuk, hogy a szakkatalógus a fő olvasói katalógus, így tehát teljes mértékben el kell végeznünk a válogatást az irodalom tudományos értéke és politikai időszerűsége szerint, figyelembevéve a katalógus használóinak szempontjait; az olvasóknak olyan irodalmat kell nyújtanunk, amely az adott szakterület, tárgy, ill. kérdés szempontjából fontos, tudományos és politikai vonatkozásban időszerű és értékes. Az olvasó akkor keresi fel, ill. akkor veszi igénybe a szakkatalógust, ha valamely szakterület, tárgy, vagy kérdés kutatásához akar hozzáfogni, de nem ismeri azt az irodalmat, amelyet ehhez át kellene tanulmányoznia, ill. olvasnia. Ezért éppen itt, a szakkatalógusban kell feltárni az olvasó számára az adott szakterület tanulmányozásához szükséges fontos és értékes irodalmat; ennek ugy kell történnie, hogy az megfeleljen a pedagógiai követelményeknek és abban a sorrendben következzen, ahogy az olvasónak az anyagot olvasnia kell.

Ezzel szemben a betűrendes katalógusnak, - mint olyannak, amelyben az anyagot formálisan csoportosítják - éppen ellenkezőleg, mindenekeelőtt tájékoztató feladata van. Az olvasó a betűrendes katalógust, akkor veszi igénybe, ha meg akarja állapítani, hogy megvan-e a könyvtárban egy bizonyos könyv, vagy más nyomatvány; ezért ezzel

3/ Lásd főleg: Drtina, J.: Věcná katalogizace. Díl I. Část 1. - Katalog systematický. /Tárgyi katalogizálás. I.köt. 1.rész. - Szakkatalógus./ Praha, 1953. SPN, 8-13.lap; Ambarsumjan, Z. N.: Osznovnye voproszú teorii katalogov szovetszkih bibliotek. /A szovjet könyvtárak katalóguselméletének alapvető kérdései./ Bibliotekar', 1951. 4.sz. 27-32.lap.

a katalógussal szinte nem is lehet az olvasást irányítani. Ezért, nézetünk szerint, helytelen, ha az olvasói betűrendes katalógusnál ugyanazokat a válogatási kritériumokat használják - és ráadásul még ugyanolyan mértékben, - mint az olvasói szakkatalógusnál. Ebben az esetben a válogatási szempontoknak csupán arra kellene szorítkozniuk, hogy a könyveket eszmei értékük és politikai időszerűségük szempontjából értékeljék, tehát ennek az elvnek elsősorban a társadalomtudományi irodalomnál van jelentősége. A betűrendes katalógusból csak a politikailag reakciós és kifogásolható irodalmat, továbbá a tudományos szempontból reakciós és az eszmei, illetve művészeti értéket nem képviselő selejtirodalmat kellene kiiktatni. Nézetünk szerint helytelen lenne csökkenteni a betűrendes katalógus tájékoztató értékét, mert ez a vonás képezi a szóbanforgó katalógus alapját és leg-sajátságosabb feladatát.

Itt azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy a könyvtár állományában lévő könyveket illetően a szolgálati betűrendes katalógus ad felvilágosítást...; ez a gyakorlat azonban bizonyos nehézséget jelent az olvasó számára és nem is terjedt el nálunk, tekintettel arra, hogy országunkban nincs eléggé kifejlődve az olvasóval való egyéni foglalkozás. Tapasztalattól azt is tudjuk, hogy az olvasó - legyen annak bármi oka is - nem fordul más katalógushoz, csak ahhoz, amely közvetlenül kezéig ér.

Mindazt azonban, amit mondottunk, nem vehetjük abszolút értelemben. Az anyagválogatás kritériumai, főleg pedig a szakkatalógus számára történő válogatás szempontjai, valamint az a mérték, amelyet érvényesítünk, elsősorban az egyes könyvtártípusok, de nem utolsósorban az egyes könyvtárak feladatai és feltételei /az állomány nagysága/ szerint változik. Az olvasói katalógus részére történő válogatás kritériumainak meghatározásánál /és természetesen a szerzeményezési politikánál is/ elsősorban a könyvtár olvasóinak szempontjai mérvadók. Az olvasói szempont könyvtártípusok szerint változik, tehát másféle lesz a tudományos könyvtárakban és másféle a közmuvelődési könyvtárakban...

.....

Az olvasói katalógusok számára történő válogatást gyakran igen

szűken, vagyis úgy értelmezték, hogy azokba csak a politikai és tudományos szempontból legjobb, legidősebb irodalom osztható be; ezáltal az olvasói katalógusok értéke és hatékonysága gyakran csökkent, mert a könyvállománynak csak egy kis részét ölelték fel. Az olvasói katalógusokba nem vették fel a régebbi könyveket, amelyek bizonyos szempontból elvesztették ugyan jelentőségüket, de amelyek - ennek ellenére - igen értékes, főleg tényyszerű adatokat tartalmaztak. A szépirodalomnál a válogatást pedig egyenesen csak a teljesen "tisztá" szerzőkre korlátozták /és itt még a klasszikusokra is sor került/ és mellőzték azoknak a szerzőknek haladó műveit, akiknek fejlődése nem volt egyértelmű /ez a kérdés természetesen már inkább a kulturális örökség kérdésével függ össze/.

Az így értelmezett szakkatalógusnak valamiféle ajánló bibliográfiává kellett volna lennie, melynek válogatását módfelett szűken értelmezték. Sőt, egyes könyvtárosok a szakkatalógust sajtósági fajta-ju ajánló bibliográfiának tekintették. Firszov bírálja az olvasói katalógusok válogatott jellegének ilyen szűk értelmezését és ezt mondja: "Mindmáig érvényben van az az olvasói katalógusok szervezésére vonatkozó utasítás, mely korlátozza a könyvállomány felvételét, a katalógusokban való tükrözését és az irodalomnak az olvasók által való felhasználását."^{4/}

A szovjet könyvtárosok joggal bírálták az olvasói katalógusba kerülő anyag válogatásának szűk kritériumait. A válogatásnál az alapvető szempontokból kell ugyan kiindulnunk, de emellett figyelembe kell vennünk a könyvtár típusát, valamint az egyes könyvtárakra váró konkrét feladatokat és a munka feltételeit is.

Az olvasói katalógusok építésénél felmerülő nehézségek egyike éppen abban rejlik, hogy a könyvtárosnak magának kell megbirkóznia a

^{4/} Firszov, G.: Преодоление элементу формализма в преподавании библиотечоведения /Küzdjük le a könyvtáros-oktatás formalista elemeit!/- Bibliotekar", 1957. 1.sz. 10.lap. A szóbanforgó utasításon a következő rendelkezés értendő: "Об организационнй систематизации каталогов в массовых библиотеках. Инструкција." /Olvasói katalógusok szervezése a közművelődési könyvtárakban. Utasítás./ Moszkva, 1952. 12.lap.

könyvek értékelésének feladatával, ami különösen a régi anyag válogatásánál igen nehéz és felelősségteljes munka. Igaz ugyan, hogy a legértékesebb irodalmat újra és újra kiadják, de vannak olyan könyvek is, amelyeket nem lehet olyan gyakran újra megjelentetni, de amelyeknek mégis megvan a helye az olvasói katalógusokban. Ezt a hibát követik el többnyire azok a könyvtárosok, akik úgy építik az olvasói katalógust, hogy az új irodalommal kezdik - és azt rendszerint kivétel nélkül be is sorolják a katalógusba - és nem az egész állományból végzik a válogatást. Magától értetődik, hogy az olvasói katalógus építését az új irodalommal kell kezdeni, mely nagy többségében értékes és megfelel az olvasói katalógus számára történő válogatás kritériumainak; ezzel egyidejűleg azonban vissza kell nyulnunk a régi állományhoz is. Természetes, hogy a könyvtáros feladata az újonnan megjelent irodalomból történő válogatásnál jóval könnyebb. /A későbbiekben bemutatunk néhány olyan segédeszközt, amelyek lehetővé teszik, hogy már a könyvtár szerzeményezési politikája által biztosítva legyen az olvasói katalógusok számára a szükséges irodalom, nehogy a válogatás azokból a szubjektív módon kiválasztott könyvekből történjék - melyek a piacon megjelentek. Végeredményben ez is fontos összefüggés: az olvasói katalógusok és a szerzeményezési politika közti összefüggés./ Itt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az újonnan megjelent könyvek is gyorsan elavulnak, /főleg az egyes szakterületeken/, s ezért az olvasói katalógusokat - elsősorban pedig a szakkatalógust, - állandóan felül kell vizsgálnunk, azonnal kiiktatva az elavult könyveket, mihelyst új irodalommal helyettesíthetők; a selejtezést tehát nem csupán az ideológiailag és politikailag kifogásolható irodalomra, illetve a reakciós könyvekre kell korlátoznunk.

Összefoglalva a szak- és betűrendes olvasói katalógus válogatási elveire vonatkozó vizsgálódásainkat abból a szempontból, hogy milyen helyet foglalnak el a könyvtári katalógusok rendszerében, megállapíthatjuk, hogy az olvasói katalógusokba történő válogatás kritériumait katalógusfajtként külön-külön kell meghatároznunk, abból kiindulva, hogy milyen feladatot töltenek be a könyvtár olvasószolgálatában; ennek alapján a szakkatalógusnál, mint fő olvasói katalógusnál, mélyebben hatoló értékelést és gondosabb válogatást kell végeznünk;

ennek megfelelően a válogatás elvei /az irodalom politikai, tudományos és pedagógiai értéke szempontjából/ "szigorubbak", míg a betürendes katalógusnál - tekintettel e katalógus formális, tájékoztató jellegére - "enyhébbek" lesznek; a betürendes katalógusból csak a politikailag kifogásolható, tudományos szempontból reakciós, illetve selejtes könyveket kell kiiktatni. Röviden: az anyagválogatás elvei mások a betürendes katalógusnál és mások a szakkatalógusnál; a különbség az alkalmazás mértékében van.

A szóbanforgó két olvasói katalógusnál alkalmazandó válogatási elvek különbözni fognak továbbá a könyvtár típusa, az anyag összetétele, a könyvtár specifikus feladatai és a munka feltételei szerint.

Az olvasói katalógusok problematikája összefügg végül azzal is, hogy miképpen rendezzük el az anyagot a szakkatalógusban, továbbá milyen módszerekkel ismertetjük az olvasói katalógusokba foglalt irodalom tartalmát és milyen külső formát adunk az olvasói katalógusoknak.

Röviden nézzük meg ezeket a kérdéseket.

Az, hogy milyen módon rendezzük el az anyagot a fő olvasói katalógus szerepét betöltő szakkatalógusban, nagyon fontos szempont, mert ettől függ, hogy az olvasó könnyen, vagy nehezebben tudja-e majd a könyveket kiválasztani és felhasználni. Ez a probléma összefügg egyrészt a szakkatalógus strukturájával, a helyes rendszer megválasztásával, valamint azzal, hogy milyen az ide sorolt anyag aránya a könyvtár egész állományához viszonyítva, illetve, hogy miképpen történik az utalás a rokonszakokra; összefügg továbbá azzal is, hogy milyen az anyag elrendezése a szakkatalógus egyes szakjaiban. Olyan elrendezést kell választanunk, amely legkevésbé formális; tehát ne legyen se betürendes, se kronológikus /mindegy, hogy emelkedő, vagy eszkendő/, hanem olyan, amely az olvasót valamely szakterület, tárgy vagy kérdés tanulmányozásában a pedagógiai elvek szerint - az általánostól a speciálisig /ez eleve adva van a katalógus lényegével/, a könnyűtől a nehézig, az alapvető irodalomtól a magasabb színvonalú irodalomig - vezeti; a csoportosításnak olyannak kell lennie, hogy az olvasói szakkatalógus egyes szakcsoportjai bizonyos mértékig olvasási tervet képezzenek, melynek alapján az olvasó - elő- és szakképzettség szerint - megkezdheti a tanulmányozást. Magától értetődik, hogy a katalógus további gyarapodásával meg

kell változtatnunk a szakcsoportok elrendezését is. Ezért, éppen úgy, ahogy állandóan revideálnunk kell a szakkatalógust a válogatás szempontjából, ugyanúgy párhuzamosan felül kell vizsgálnunk az olvasói szakkatalógust az anyag elrendezése és belső strukturája szempontjából.

Az olvasói katalógusok - mindenekelőtt pedig az olvasói szakkatalógus - minőségi színvonalának emelésénél nagy jelentősége van a könyvek tartalmi megvilágítására vonatkozó módszereknek - a címleírás annotációval való kiegészítésének. Az annotáció módját ad arra, hogy az olvasó gyorsabban és könnyebben eligazódhassék az irodalomban és maga bírálhassa el /főleg a könyv általános jellemzése és olvasói rendeltetése alapján/, hogy milyen irodalmat kell tanulmányoznia és munkájának milyen sorrendet kell követnie.

Hátra van még az utolsó kérdés, vagyis a könyvtárak olvasói katalógusának építéséhez szükséges segédkönyvek és egyéb segédeszközök ismertetése.

Amikor az olvasói katalógusok válogatott jellegéről beszéltem, rámutattam arra, hogy az olvasói katalógus részére szánt anyag válogatási elveit nem lehet azonosítani az ajánló bibliográfiákba kerülő irodalom kiválasztásának elveivel. Ez azzal magyarázható, hogy a bibliográfia többé-kevésbé az olvasók valamely konkrét csoportjához szól, míg a katalógus, főleg a nagyobb egyetemes jellegű könyvtárakban, valamennyi olvasót kell hogy szolgálja, tekintet nélkül arra, hogy az olvasók nem egyformán fejlettek; az olvasói katalógust ezenkívül még a könyvtár anyagának terjedelme is korlátozza. Ennek ellenére azonban vannak bizonyos azonos vonások az olvasói katalógusok, ill. az ajánló - főleg válogatott - bibliográfiák összeállításának elveiben, úgy, hogy ezek a bibliográfiák értékes segédeszközként szolgálnak az olvasói katalógusok készítéséhez...

Az olvasói katalógusok készítése szempontjából a legértékesebb bibliográfiai segédeszköz a mintakatalógus, mely magában foglalja az irodalomnak ezt a minimumát, melynek egy meghatározott típusú könyvtár állományában meg kell lennie és amelynek ugyanakkor szerepelnie kell az olvasói szakkatalógusban is. Ezzel azonban még nem merült ki a mintakatalógusok jelentősége. Értékek többek között abban rejlik,

hogy a bennük foglalt anyag helyes elrendezésével példaként szolgál-
nak az olvasói szakkatalógus strukturális felépítéséhez. Gondolok itt
"A járási könyvtár mintakatalógusá"-ra, mely most már második kiadás-
ban jelenik meg a Szovjetunióban.

Említettem, hogy az olvasói szakkatalógusba felveendő anyag vá-
logatása és értékelése /de annak elrendezése is/, rendkívül felelős-
ségteljes és nehéz munka. És éppen itt segítenek a mintakatalógusok,
amelyek a munka legnagyobb részét elvégzik a könyvtáros helyett, mert
a könyvtárosnak természetesen nem lehet olyan sokirányú szakképzettsé-
ge, mint azoknak a különféle tudományos szakterületeken működő szakér-
tőknek, akik a mintakatalógus kidolgozásában résztvettek.

Nem kétséges, hogy olvasói katalógusaink, de általában összes ka-
talogusaink hibáinak legnagyobb része abban rejlik, hogy nincsenek az
egyes közművelődési könyvtártípusok számára szóló mintakatalógusok.

A mintakatalógusok főleg azért fontosak, mert felölelik a régebbi
irodalmat is.

A folyamatosan megjelenő irodalomnak az olvasói katalógusok számá-
ra történő válogatása és besorolása szempontjából a legnagyobb jelentő-
sége a központi feldolgozásnak van. A nyomtatott katalóguscédulák alkal-
mazása magas színvonalat biztosít az olvasói katalógusoknak, mert ga-
rantálja a helyes szakbeosztást és az annotáció segítségével feltárja
a mű tartalmát. E mellett a nyomtatott katalóguscédulák külső kiállítá-
sa szebb és áttekinthetőbb, mint a géppel írott céduláké.

Itt most nem foglalkozhatunk behatóan az országunkban folyó köz-
ponti feldolgozás problematikájával.^{5/} Ezzel kapcsolatban csak egy kö-
rülmenyre hívom fel a figyelmet. A Szovjetunióban a közművelődési
könyvtárak szükségleteit szolgáló, központilag készülő nyomtatott ka-
taloguscédulák könyvtártípusok /területi, járási, községi könyvtárak/
szerint differenciálódnak, úgy, hogy ezek a több sorozatban készülő cé-
dulák tulajdonképpen folytatását jelentik a szóbanforgó könyvtártípusok
számára készült mintakatalógusnak.

5/ Ide vonatkozóan lásd Straka, J. - Zavřel, J.: Důležitě pomůcky pro
práci našich knihoven. /Fontos segédeszközök könyvtáraink számára./
című cikkét /Čtenář, 1955/, ahol ezek a kérdések részletes megtár-
gyalásra kerültek és a szerzők javaslatot tettek a megoldására.

Nálunk a központi katalogizálás egybe van kapcsolva a regisztráló bibliográfiával, és a nyomtatott katalóguscédulákon az állam könyvtermelésének jelentős része jelenik meg. Ezzel azonban a központi feldolgozás nem segíti az olvasói katalógusok számára történő válogatást és így ez utóbbi teljes egészében a könyvtáros vállaira nehezedik. Tekintettel arra, hogy a mi körülményeink közt nem lehet megvalósítani azt, hogy a közművelődési könyvtárak egyes típusai számára sorozatok formájában történjék a központi katalogizálás, nézetem szerint a regisztráló bibliográfia orgánumaiban és a nyomtatott katalóguscédulákon egy olyan különleges megjelölést lehetne alkalmazni, /egyezményes jelekkel/, mellyel ajánlani lehetne az irodalmat a közművelődési könyvtárak egyes típusai számára; ezzel elérhetnénk, hogy a központi feldolgozás legalább ilyen módon differenciálódna a közművelődési könyvtárak egyes fajtái szerint.

Ez az intézkedés, - a mintakatalógusokkal együtt - biztosítaná, hogy az olvasói katalógusok minden könyvtárba bevezethetők lennének és az olvasói katalógusok minőségi színvonala nagymértékben emelkedne.

A javasolt megoldás természetesen nem küszöbölné ki azokat az egyéb akadályokat, amelyek a központi feldolgozás során készített nyomtatott katalóguscédulák felhasználását gátolják,^{6/} bár az említett korlátok leküzdése lehetséges és reális és ha valóban megtörténne, megnyílna az út az olvasói katalógusok minőségének emeléséhez és ahhoz, hogy a könyvtárak hathatósabban szolgálnák az olvasók önképését.

.....

= Knihovnik, 1957. 4.sz. 110-113.lap.
1957. 5.sz. 137-139.lap.

^{6/} Erről ld. az 5.lábjegyzet alatt közölt cikket.

Arntz, H.:

A DOKUMENTUMOK VÉDELME A POLGÁRI LÉGOLTALOM KERETÉBEN

.....

1. Van-e még értelme a légoltalomnak?

A szerző teljesen egyetért olvasóival abban, hogy a "légoltalom" szó és fogalom egyáltalában nem vált ki kellemes képzeteket. Ismeri azt a felfogást is, amely szerint - tekintve a modern fegyverek pusztító hatását - a légoltalom kevés sikerrel kecsegtethet. De megfogalmazták már előtte a kérdést úgy is: egyáltalában érdemes-e "elásni a dokumentumokat" hiszen atombomba támadás után ugysem lesznek már emberek, akik ezeket olvassák...

Ez az atommal kapcsolatos pesszimizmus szerencsére ad abszurdum vezetést. Senki sem tudhatja ui., hogy a jövő háborújában - a szembenálló hatalmak erő-egyensúlya következtében - nem jut-e majd az atombombának ugyanolyan passzív szerep, mint a mérges gáznak 1939 után. De meg nyilván nem is fogja az ellenség lakhatatlanná tenni azt az országot, amelyet meg akar hódítani és ki akar használni. Még a leghatásosabb nukleáris fegyverek is csak óriási ponthoz hasonló hatással bírnak. Csak a legfontosabb célokat tekintetbe vevő, gondos kiválogatás alapján szabad őket alkalmazni, ha csak nem akarja az ember a halálos veszélyt a Föld egész területére, s ezzel saját országára és népére is felidézni. És ha a hagyományos fegyverek talán nem döntenek is el többé háborúk sorsát, a biztosítani kívánt dokumentumok többségét mégis ezek fogják fenyegetni. Viazont ezekkel, tehát a hagyományos gyújtó- és robbanóbombákkal, tüzérségi lövedékekkel és hasonlókkal szemben a védelem minden fajának sikerre lehet reménye.

A légoltalom olyan művelési-terv, amelynek kevés ismert és sok ismeretlen tényezővel kell számolnia. Mert először is nem lehet előre látni a katasztrófa pillanatát. Sőt, minden emberi törekvés arra irá-

nyul, hogy sohase következzenek be. Azután, a pusztító fegyverek ugrás-szerű fejlődése azt eredményezheti, hogy az összes megtett óvintézkedések egyetlen éjszaka alatt hatástalanná válnak. De éppen így azt is kiválthatja ez a fejlődés, hogy mivel a támadófél éppen olyan bizonyosra veheti megsemmisülését, mint a megtámadott fél, nem szerepelhet többé a háboru a vitás kérdések végleges megoldásának eszközeként.

Végül: a légoltalmi intézkedéseknek nemcsak a háboru idején veszszük hasznát. A Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár pusztulása jó példa arra, mily váratlanul a pusztulás áldozatává válhatnak művelődési értékek a csalóka békében is anélkül, hogy megszólalnának a légoltalmi szirénák. Rövidzárlat és villámcsapás, csőrepedés és tolvajlás nap mint nap fenyegetik értékeinket. A tervszerű légoltalmi előkészületek a békés megóvás ilyen feladatait is ellátják.

2. Az eredeti dokumentumok védelme.

A második világháboru légoltalmi intézkedései mindenütt teljes sikerre vezettek, ahol idejében megtették azokat. Németország kilenc nagy könyvtárából több mint 9 millió könyvet telepítettek szét az ország egész területén. Viszont pusztulásnak esett áldozatul:

20 tartományi könyvtár 13,2 millió kötetéből	5,0 millió
32 egyetemi könyvtár 15,3 millió kötetéből	4,2 millió
18 városi könyvtár 4,3 millió kötetéből	1,9 millió,

vagyis 11,1 millió könyv, ősnymtatvány és kézirat csupán 70 könyvtár állományából.

A kitelepítés az eredeti okmányok védelmét jelenti, minthogy az eredetinek a másolatok minden formájával szemben elsőbbségi jogot kell élveznie. Sajnos, a kilátások igen kedvezőtlenek arra, hogy a kitelepítéssel kapcsolatos intézkedések sikerrel járjanak. Az utolsó háboruban kereken két olyan esztendő állt rendelkezésre, amikor még épek voltak a szállítóeszközök s a szállítmányokat csaknem akadálytalanul lehetett továbbítani. A későbbi időben is tulnyomórészt csak a nagyobb városok, közlekedési góccok, ipari vállalatok stb. voltak kitéve légitámadásnak. A távirányított lövedékek nem fognak ilyen szűk területre korlátozódni. A háborus támadások, amelyek legelőször a közlekedési hálózat ellen irányulnak, feltehetőleg oly gyorsan következnek be, hogy nem fog rendelkezésre állni a szükséges idő, közlekedési eszköz és munkaerő.

Az előkészített óvóhelyeket komoly veszély esetén majd az emberek töltik meg, ha a kitelepített javak nem érkeznek oda idejében. Viszont előzetes kitelepítésre békeidőben azért nem kerülhet sor, mert a levéltárak és könyvtárak munkájához szükséges kurrens anyagot, a muzeumok kiállítási anyagát stb. érintené.

Mindamellett arra kellene törekednünk, hogy haladéktalanul hozzáfogjunk óvóhelyek tervezéséhez és építéséhez /olyan bunkerek építéséhez, amelyek a könnyű, hagyományos fegyverek ellen védelmet nyújtanak/ és ezeket használatba is vegyék. Különösen alkalmasnak bizonyultak erre a célra a már használaton kívüli sóbányák. Ezen a módon a használat akadályoztatása nélkül eltávolítható lenne legelsősorban a veszélyeztetett nagyvárosi központokból a levéltári anyag tekintélyes része és a muzeumi raktárak zöme. Ugyanakkor egyttal biztosítható lenne annak a feltétele is, hogy a szigorúan kiválogatott, pótolhatatlan állomány komoly veszély esetén a legrövidebb idő alatt azokba a muzeumi vagy levéltári bunkerekbe kerülhessen, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak az illető levéltárral stb. Költségvetési okokból természetesen ezeket a bunkereket is csak hosszulejratu program keretében lehet létrehozni. Ezenkívül azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nagyvárosok központjában a modern fegyverek mélybe való hatolása és hőhatása következtében ezek a bunkerek még akkor is veszélyben forognak, ha mélyen a föld alá építik azokat.

Ami az 1954. május 14.-én elfogadott Unesco-egyezményt illeti, arra ugyanaz érvényes, mint a nemzeti óvórendszabályokra. Attól függ sikere, hogy komoly veszély idején tiszteletben tartják-e a különleges védelem alá helyezett óvóhelyeket, és hogy a művelődési javak idejében odaérkeznek-e. Függetlenül azonban attól, milyenek az egyéb óvórendszabályok, ennek az egyezménynek minden lehetőségét ki kell aknáznunk, hogy az egyezmény-nyújtotta védelmet a művelődési javak számára biztosíthassuk.

3. A légoltalom mint dokumentációs feladat.

Az eredeti dokumentumok védelme mellett hosszú évek óta szerepet játszik a másolatok védelme is. Ennek a felhasználóra való tekintetből nem kell a helyszínen maradnia, kevés helyet igényel, nincs oly mértékben kitéve a hőmérséklet és a nedvesség ártalmainak, mint a régi doku-

mentumok, sőt még további előnyei is vannak. És itt kezdődik a dokumentációnak mint tudománynak nagy légtalmi feladata. Ennek a dokumentációnak kell kialakítania, kipróbálnia, s a gyakorlatba átvinnie azokat a módszereket és eljárásokat, amelyeknek meg kell felelniük a támasztott követelményeknek. Azoknak az ilyen jellegű igényeit kell kielégíteniük, akiknek gondjaira vannak bízva művelődésünk és történelmünk emlékei, az ipar és közigazgatás munkájának alapjai, az életfontosságú vízművek és villamosművek tervei, továbbá mindazok az okmányok, amelyek nélkül modern államban egyszerűen lehetetlen lenne a jogbiztonság s a társas élet, mint pl. a telekkönyvek, az anyakönyvek, a bűnügyi nyilvántartások s ezekhez hasonlóak. Ez az anyag a maga egészében tárgya a dokumentációnak, legalábbis abban a pillanatban, amikor másolásról és sokszorosításáról van szó; leginkább tárgya pedig azoknak a technikai műveleteknek, amelyek a dokumentáció "segédeszközeiként" fejlődtek ki. A légtalom tehát ezen a területen dokumentációs feladattá vált, s ez, méretét tekintve, a legnagyobb dokumentációs feladat, amely Németországban eddig felmerült.^{1/}

4. A megóvandó dokumentumok mennyisége.

Azt, hogy mennyi idő és költség szükséges erre a célra, mennyiségileg a dokumentumok száma és milyensége szabja meg. 1955-ben és 1956-ban Bad Honnef-ben a szövetségi kormány sajtó- és tájékoztatási hivatala - a szerző elnökletével - két munkaértekezletet tartott. Ennek résztvevői azon fáradoztak, hogy ilyen vonatkozásban legalább megközelítő számokat tudjanak megállapítani. 1955 szeptemberében azután a tartományok levéltári előadói ennek alapján Fototechnikai Bizottságot hoztak létre... Ez a bizottság az állami és nem állami levéltárak területén - a müncheni állami főlevéltár irányításával végzett adatfelvételek felhasználásával - elemzéseket végzett. Az elemzése a szövetségi köztársaság állami és nem állami levéltárainak területére terjedt ki /Nyugat-Berlin kivételével/. Különbséget tettek "szabványos méret" /ezen 16 mm-es kisfilmet értettek/, "nagy méret" és végül színes felvétel között. Mindhárom csoporton belül a sürgősség foka alapján I., II., III. jellel három alcsoportot különböztettek meg.

^{1/} Ebben a cikkben nem terjeszkedünk ki arra, hogy magának az eredeti dokumentumnak a védelme sok tekintetben szintén dokumentációs feladat.

Az eredmény a tartományok állami és nem állami levéltáraitra és a Szövetségi Levéltárra /Bundesarchiv/ vonatkozólag a következő:

Sürgősségi fok:	I.	II.	III.
Szabv.méret	446 mill.felvétel	567 mill.felvétel	614 mill.felvétel
Nagy méret	136 " "	70 " "	36 " "
Szines felvétellel	100, ezer "	8,5 ezer "	9,4 ezer "

Kitűnik ezekből az összeadott és kikerekített adatokból, mily gondosan végezték a számításokat. Ezek szerint pusztán a levéltárak területén több mint 1,6 milliárd "szabványos méretű", 242 millió "nagy-méretű" és több mint 100 ezer szines felvételre van szükség.

Sajnos, a többi dokumentumra vonatkozólag nem rendelkezünk hasonló megbízható adatokkal. A Német Könyvtárosok Egyesületének becslése szerint, - mely dr. Gebhardt könyvtári tanácsos /Marburg/ vezetésével ezekre a kérdésekre ugyancsak létrehozott egy bizottságot, - 1,7 milliárd felvétel szükséges; ebből több mint 1 milliárd esnék pusztán a hírlapok filmezésére.

Nincsenek számadataink az olyan dokumentumokra vonatkozólag, mint amilyenek: a hivataloknak még nem levéltári jellegű iratanyaga, kataszteri és telekkönyvek, anyakönyvek, bűnügyi nyilvántartások, /szükség esetén egyesületek és cégek jegyzékei/, a szabadalmi hivatalok bizonylatai, az állami építészeti hivatalok tervrajzai, az államvasutak és posta igazgatóságának s a társadalombiztosításnak különösen fontos iratai, stb., stb. Éppen ilyen kevéssé mérték fel a gazdasági élet teljes iratmennyiségét, akár a magánüzemekről, akár a közületekről /pl. közüzemek/ legyen is szó. Az ebben a bekezdésben felsorolt dokumentumok, szemben a levéltárak és könyvtárak anyagával, élő iratanyagot alkotnak. Ez azt jelenti, hogy néhány esztendő leforgása alatt erős változásokon mehetnek át, ezért szabályos időközökben új meg új felvételeket kell eszközölni.

De nemcsak az írásos dokumentumok megóvásáról kell gondoskodnunk, hanem ugyanigy a képzőművészeti értékekről is, a muzeumok iparművészeti tárgyaitól kiindulva egészen az építészeti műalkotásokig. A fentiekhez hozzá kell még számítanunk a magántulajdonban levő oklevél- és könyvgyűjteményeket, valamint műkinőseket is.

Egészen futólagos szemügyrevétel eredményeként 9 milliárdban próbáljuk megadni a szükséges felvételek számát. Ezt a számot pusztán azért közöljük, hogy kitűnjék belőle, milyen irreális - nem akarunk súlyosabb jelzőt alkalmazni - lenne minden kísérlet, amely arra irányulna, hogy a szándékot fellobbanó lelkesedéssel rögtön tette is váltsa. Másrészt azonban a fontos levéltári anyagnak 1,7 milliárd felvételt igénylő mennyisége azt is mutatja, hogy - valamennyi eddig bekövetkezett katasztrófa ellenére is - még mindig mily hatalmas a kulturális örökségünk és hogy mennyire érdemes megóvására nagy és költséges erőfeszítéseket tennünk.

5. A megóvás céljából végzett filmzés költségei.

A Bad Honnef-ben tartott munkaértekezleteken az egyes "mikrofilm-felvételek" költségeit is igyekeztek megállapítani. Ezen a területen is kevesebb az ismert tényezők száma, mint az ismeretleneké. Amíg ui. a könyvek fényképezése folyamatosan dolgozó felvevőgépekkel történhetik, - és ha itt a méret meghatározása után kiszámítottuk az anyagszükségletet, ezt könnyen vonatkozásba hozhatjuk a munkaidővel, - addig a levéltári anyag már nem tesz lehetővé hasonló eljárást. Ennek előkészítése, majd újbóli elrakása is általában több időt igényel, mint maga a felvétel; azonkívül ehhez a munkához szakképzett levéltári munkások szükségesek. Ugyanezek a nehézségek mutatkoznak a muzeumokban és a hasonló gyűjteményekben, így pl. a képtárban, főleg a felvételek terén. A költségeket ezért minden egyes terület számára külön-külön kell megállapítanunk.

Az idevágó előmunkálatokat itt is a levéltárosok végezték el legalaposabban. Bad Honnefben a Német Fényképészeti Társaságnak és a fényképészeti ipar vezető cégeinek segítségével hét pfennigre kalkulálták ki egy kisfilm-felvétel költségét /ebben minden mellékes személyi és dologi kiadás is benne foglaltatik/. Ezt az összeget igazolták azok a magyarországi fényképezési munkálatok, amelyeket pl. a müncheni Állami Főlevéltár és a hamburgi Állami Levéltár végzett. Közben sikerült azt is kiszámítani, hogy egy "felvevő brigád", vagyis a legkisebb, modern felszereléssel ellátott felvevő-csoport a levéltárak különleges körülményei között évente 1,0-1,3 millió felvételt tud készíteni. Ennek azonban az a feltétele, hogy a csoport időnként az előkészített anyag mértékéhez képest más-más

levéltárba tegye át munkahelyét; így ui. el tudja kerülni üres járatok közbeékelődését.

A Bad Honnefben 1956-ban tartott értekezleten a levéltárosok a vé-
dőintézkedések programjába csak az I.sürgősségi fokot vették fel, s a
szükségletet maximálisan 600,000.000 felvételben adták meg. Ez végső
esetben 60 brigádot jelentens 10 éven keresztül, költségben pedig évi
4,2 millió DM-ot /összesen 600-szor 70,000 DM = 42,000.000 DM-ot/. Ez
az összeg beleillészhetőnek látszik egy olyan általános légoltalmi terv
keretébe, amelyre az Első Törvény végrehajtásának első három évére kere-
ken 1.200 millió DM-ot irányoztak elő.

Félreértések elkerülése végett meg kell mondanunk, hogy ehhez az
áttekinthető feladathoz sem lehet "hebe-hurgyán", rögtön hozzákezdeni.
A Szövetségi Köztársaság és a tartományok levéltári előadójának stb.
8.konferenciája 1957.febr.1-én azzal a kéréssel fordult a szövetségi
belügyminiszterhez, hogy biztosítsa a költségeket egy próba-felvevőcso-
port munkába állításához. Az első két évben tehát viszonylag csakélyek
lennének a kiadások. Arra is megvan a remény, hogy egyrészt a rendsze-
res próbafelvételek tapasztalatai alapján, másrészt a filmanyag folyto-
nos finomodása folytán, - hiszen erre irányul a fényképészeti ipar tö-
rekvése, - további olcsóbbodás fog bekövetkezni, illetve hogy majd le-
hetővé válik a végrehajtás idejének lecsökkentése.

A többi területre vonatkozólag még nem tehetünk hasonló, konkrét
jellegű megállapításokat. A könyvtárosok 1956.márciusában ugyancsak
600 millió oldalra csökkentették - sürgős felvétel - szükségletüket.Mi-
vel itt a dokumentumok tekintetében - amennyiben könyvekről van szó -
lényegesen kedvezőbbek a viszonyok, remélhetjük, hogy az oldalanként
hozzávetőlegesen tervezett 5 pfennig költséget nem fogják tallózni. Ez
30 millió DM-ot eredményezne; tíz esztendőre elosztva ez is elviselhe-
tő összeg.

6. A költségek előteremtése.

A magántulajdonban levő dokumentumok megővéséhez az állam csak
ott tud hozzájárulást biztosítani, ahol közérdekről van szó /mágnmü-
gyűjtemények és hasonló/. Ennek következtében a gazdasági természetű
dokumentumok tulajdonos rézáznak védelméről maguknak a vállalatoknak kell
gondoskodniuk. Viszont annyiban mégis remélhető az állam pénzügyi köz-

remüködése, hogy a megóvás céljából történő filmezéssel összefüggő kérdésekben adókedvezményt fog nyújtani.

A szövetségi belügyminiszter már kidolgozott egy törvénytervezetet: "Törvénytervezet a polgári légoltalom terén teendő intézkedésekről" /Bundestagsdrucksache 1978/; ezt a törvényhozó testületek el is fogadták. Ez a tervezet azonban nem tartalmaz rendelkezéseket a művelődési javak védelméről. A két honnafi értekezletnek a annak eredményeképpen, hogy azon sikerült tekintélyes képviselők közreműködését megnyernünk a kulturális javak védelmére, biztosítani tudtuk, hogy a szövetségi belügyminisztériumban egyrészt a légoltalmi osztály, másrészt a tanácskozásba már ezuttal bevont kulturális osztály, együttműködésben a cikk szerzője által képviselt "honnafi munkaközösséggel", olyan új szövegezési javaslatokat dolgozhatott ki, amelyek a lehetőséghez képest megfelelnek a munkaközösség igényeinek.

Azáltal, hogy ezek a javaslatok bekerülnek a törvénybe, a művelődési javak is ugyanolyan pénzügyi előnyökben részesülnek, mint pl. a légoltalmi építkezések vagy a gyógyszerkészletek; vagyis: a művelődési javak megóvási költségeit közpénzből fogják fedezni, mégpedig a végső döntés szerint oly módon, hogy a költségek 100 %-át a szövetségi költségvetés vállalja magára.

A megfelelő szakasz /Ve/ szövege a következő:

"A művelődési javak megóvása.

27.b.§./1/ Az egyes tartományok a fontos művelődési javak megóvása végett kötelesek megtenni mindazokat az előkészítő intézkedéseket, amelyekre légoltalmi szempontból szükség van. /2 területen az intézkedések közé beletartozik a dokumentumok "tartalmi és alakai" biztosítása is./ Azoknál a művelődési javaknál, amelyek a Szövetségi Köztársaság tulajdonában vannak, ez a kötelezettség a szövetségi kormányra hárul.

/2/ Ezen intézkedések körét és végrehajtását a szövetségi belügyminiszter végrehajtási utasításokkal fogja szabályozni."

Valamennyi résztvevő egyetértésével lemondtak arról, hogy külön-külön felsorolják mindazokat a dokumentumokat, amelyek a jogbiztonságot szolgálják. A birodalmi igazságügyminiszter és a tartományi igazságügyminiszterek elkerülhetetlen bevonása ugyanis további idővesztést eredményezett volna. Anélkül, hogy elébe vágánk a már végső for-

májában előkészített /második/ légtalmi törvény szabályozásának, megállapíthatjuk, hogy a "művelődési javak" fogalma magában foglalja valamennyi történelmi, művelődéstörténeti és társadalomtudományi szempontból fontos dokumentumot. Ezáltal a légtalmi munka ki fog terjedni a fontos jogi irományokra, a kataszteri könyvekre, az egyházi és állami anyakönyvekre, a népszámlálási adatanyagra, stb.

A szóbanforgó különleges célra a törvény nem irányoz elő meghatározott összeget. A tanácskozásokon két-három millió DM-ot vettek számításba kísérleti célokra s arra, hogy a különféle területeken a filmrevétel stb. megindulhasson. Minthogy az alapelvek és a végrehajtási utasítások kidolgozásában résztvettek mindazok a tartományok, amelyek az érdekelt intézmények javarésze tekintetében illetékesek, az adóbevételeikből fedezett fenti összegek gazdaságos felhasználása biztosítottnak látszik. Ugyanerre a célra szolgál az a szakértő bizottság is, amelyet a szövetségi belügyminiszter 1957. februárjában hozott létre.

7. A feladat gyakorlati megvalósítása.

Valamennyi szakértői megbeszélésen az a vélemény alakult ki, hogy a fotómásolás útján történő mentési program racionális végrehajtására mozgó felvevő-brigádokat kell alakítani. A tervek szerint ezek mindegyike két fényképészből állna, akik 16 és 35 mm film-méretű, folyamatos felvevőgéppel dolgoznak s motorizálva vannak. Feladatuk, hogy egy bizonyos terület levéltáraiban és könyvtáraiban a munka esedékességéhez mérten elkészítsék a felvételeket. A filmezendő anyag elkészítése és elrakása a felvétel munkájától függetlenül történik. A filmek előhívása kb. 6-6 brigádonként központilag és automatizáltan megy végbe. A muzeumok stb. számára még nem dolgoztak ki részletes megfelelő szabályokat.

Azual a kérdéssel, hogy a lebonyolítás házi kezelésben, magáncégek útján, vagy vegyes vállalkozás formájában történjék-e, a szakértőknek nem kellett foglalkozniuk. Ezért a költségszámításokban minden lehetséges költségtényezőre ki kellett terjeszkedniük.

Azok a követelmények, amelyeket a felvevő- és másolóberendezésekkel, a negatívanyaggal, ugyszintén a fényképészek képzettségével szemben támasztunk, igen nagyok. A német fényképészeti ipar időközben fel-

dolgozta azokat a tapasztalatokat, amelyek a hasonló /bár kisebb/ külföldi vállalkozásokból hasznosíthatók...

A Német Dokumentációs Társaság /éppenugy, mint a Német Fényképezeti Társaság s különösen ennek reprográfiai szakosztálya/ előtt most tág tér nyílik meg több vonatkozásban. A feladatok egyaránt jelentkeznek az utánpótlás képzése, a technikai segédeszközök tökéletesítése terén, a konzerválást, osztályozást illető intézkedésekben és minden egyéb tervezésben. Hiszen, feltételezve a program zavartalan lebonyolítását, a felvételek milliárdjairól lesz szó, ahol maga a felvétel és előhívás csak a legelső lépést jelenti. További problémákat vet fel a negatívok elhelyezésének módja, - védelmük sok évtizeden át mindenfajta éghajlati és egyéb ártalmas behatásokkal szemben, - a fontos dokumentumok lemásolása különösen ellenállóképes alapra és fedőrétegre. A rendezés problémája bizonyára a legnehezebbek közé fog tartozni; mert az egész munka sikere attól függ, hogy minden felvételt bármikor, még katasztrófa alkalmával vagy után is, gyorsan meg lehessen találni. Az olvasó- és nagyítókészülékek teljesítőképességét ugyancsak fokozni kell és ezeket készenlétbe is kell helyezni.

.....

Hogy a nagy feladatot hozzá méltó siker követi-e majd, az természetesen kívül esik a Német Dokumentációs Társaság adottságain. De amint a kis óvópince megépítése már optimizmusra hangolhatja az egész ház lakóit, ugyanugy megkönnyebbülést érezhetnek mindazok, akik szívükön viselik kulturális örökségünk megtartását, ha azt látják, hogy bár először szerényen, később azonban mind nagyobb számban mégis megindul az oklevelek és más emlékek megóvása, "tartalmukban és alakjukban" egyaránt. Ha azután egyszer unokáink azt állapítják meg, hogy mindez felesleges volt, mert az emberiség 1957 óta lemondott a háboruról, akkor bizonyára azt az időt és pénzt is meg fogják majd nekünk bocsájtani, amit erre a célra áldoztunk.

- Nachrichten für Dokumentation, 1957. 2.sz. 65-67.1.

"

1957. 3.sz. 116., 118.1.

Ruhl, H.:

AZ OLVASÓK SZÁMÁNAK HULLÁMZÁSA ÉS AZ OLVASÓK TOBORZÁSA

A könyvtárosok a feudális időkben elsősorban ravasz és kitartó könyvvadászok voltak. A könyv drága és ritka holmi volt. A művelődésre csak kevés kiváltságosnak volt joga, s több volt az analfabéta, mint az olvasni tudó. A könyvtárosoknak mint a "könyvtárak őreinek" feladata abban állott, hogy könyveket gyűjtsenek és őrizzenek; fő gondjuk a könyv volt, nem pedig az olvasó. A könyvtárak használata századokon át a birtokos és uralkodó osztály kiváltságosainak volt az előjoga.

Ma már nálunk mindenki számára testet öltött a művelődéshez való jog, és nincsen többé analfabéta. Az irodalomhoz való hozzájutást megkönnyítik az alacsony könyvárak, a nagy példányszám, a nagyszámú és sokféle kiadás és nem utolsósorban a könyvtárak sűrű hálózata, melyet munkás és paraszt államunk minden polgára díjtalanul használhat. A könyvtárosok között található irodalmi temetőgondnokok és éjjeli őrök, akik a könyveket csak önmagukért gyűjtik, ma már ritkaság számba mennek s a panoptikumban a helyük. Ma könyvtárosaink fő gondja az olvasó.

Bár a könyvtárak sokoldalú felhasználásának szükséges feltételei nálunk megvannak, mégis a köztársaságunk közművelődési könyvtárait látogató olvasók száma túlságosan alacsony /a lakosság mintegy 9-10 százaléka/. Mi az oka ennek, és miért válik sok aktív olvasó bizonyos idő után "holt lélekké"? Könyvtáraink nem kielégítő mérvű látogatásának okát - többek között - kétségtelenül a sokféle más művelődési lehetőségben, intézményben és rendezvényben /népfőiskola, színház, film, sport, rendszeres előadások, üzemi könyvtárak, stb./, valamint abban kell keresnünk, hogy sok dolgozónak kevés a szabad ideje, a közművelődési könyvtárak túl kicsiny könyvállománnyal rendelkeznek, sok közművelődési könyvtár munkáját és lehetőségeit a nagy nyilvánosság alig ismeri. Az államhatalom helyi szerveiről szóló törvény következetes megvalósi-

tása majd lényegesen hozzá fog járulni ahhoz, hogy könyvtáraink igazi művelődési központokká váljanak. Az állandó bizottságok munkájának a könyvtárak részéről várt tevékeny támogatása és az olvasóaktívákkal való együttműködés könyvtári munkánk további demokratizálódásának két legfontosabb módját jelenti.

A könyvtárnak a lakossághoz való viszonyát különböző tényezők határozzák meg; ezeket a könyvtárosnak nemcsak ismernie kell, hanem tekintetbe is kell vennie. Az olvasók számának bizonyosfokú hullámzása minden közművelődési könyvtár természetes jelenségei közé tartozik, s ennek természetes okait a lakás- és foglalkozás-változtatásokban, betegségben vagy időhiányban kell keresnünk. Egyes olvasók pedig "kinőnek" a közművelődési könyvtár kereteiből. Az ilyeneket szellemi és szakmai fejlődésük a tudományos könyvtárak felé tereli, melyek megnőtt igényeiket jobban ki tudják elégíteni. Mindezek olyan szabvány jelenségek, melyeket újra meg újra megfigyelhetünk.

Az olvasók számában mutatkozó hullámzás azonban már negatív jelenségnek tekinthető akkor, ha oka az egyoldaluan és nem kellően kiépített könyvállományban, a nem megfelelően képzett könyvtárosok nem kielégítő reference-munkájában, a katalógusok hiányában vagy nem célszerű voltában, a könyvtár rossz elhelyezésében és berendezésében, a túl rövid nyitvatartási időben gyökerezik. Minden könyvtárnak tudnia kell, miért jelentkeznek olvasókul a lakosok s mi az oka annak, hogy egyes olvasók bizonyos idő után nem keresik fel többé a könyvtárt. Csak ezen okok figyelembevételével lehet a szükséges változtatásokat a könyvtár munkájában foganatosítani és csak így lehet hatékony toborzási irányelveket megvalósítani.

A nehézség éppen ezeknek az okoknak kipuhatolásában rejlik. A jelentkezésnél meg kellene kérdezni az olvasót, hogy kinek vagy minek a hatására látogatja a könyvtárt. Ezen kérdésekre adott feleleteket fel kell jegyezni. Mennél több a felelet és mennél hosszabb a megfigyelési idő, annál tisztább az általános érvényű eredmény! Az olvasók számának nagyobb mérvű hullámzásánál meg kell látogatni a régebbi buzgó olvasókat, meg kell kérdezni tőlük, miért maradtak el, vagy levelet kell hozzájuk intézni, ahogyan például azt a freibergi járási könyvtár 1956. decemberében tette:

"Az év végén vissza szoktak tekinteni arra, mi minden történt az elmúlt 12 hónap alatt és mi mindent végeztek ez alatt az idő alatt. Ezt tettük mi is, s nyilvántartásaink átlapozásakor megállapítottuk, hogy néhány olvasónk az 1956. év folyamán nem találta meg újra az utat hozzánk. Önnek sem tudtuk eddig - legalábbis feljegyzéseink szerint - könyvállományunk egyetlen értékes kötetét sem újra rendelkezésére bocsájtani. Ez a megállapítás őszinte sajnálatunkra szolgál; nagyon szeretnők tehát tudni, vajon azért nem jött-e el ismét hozzánk, mert nem tudtuk kívánságait teljesíteni, vagy valami más ok indította Önt arra, hogy ne keressen fel többé bennünket. Mi ugyan iparkodtunk minden tőlünk telhetőt megtenni, ennek ellenére azt látjuk, hogy olykor gyorsan adódik ok a félreértésre! A magunk részéről szívesen elkerültük volna még a legcsekélyebbet is.

Szíveskedjék velünk alkalomadtán közölni, mit kellene megváltoztatnunk, hogy Ön is jól érezze magát nálunk. Van egy kis meglepetésünk is az Ön számára: ha nevét és lakcímét közli, megnyerheti egyikét annak a 15 könyvnek, melyeket 1956. december 31-én sorsolunk ki. Ezek között van - többek közt - a "Südamerika" /Dél-amerika/ illusztrált kötete, a "Tierreich nach Brehm" /Brehm Állatvilága/ az "Urania-Universum" 2. kötete. A sorsoláson az Ön válasza is résztvesz, még akkor is, ha valamely okból már nem olvasónk. Meg szeretnők még jegyezni, hogy válaszát nem hozzuk nyilvánosságra. Remélhetjük, hogy 1956. december 28.-ig az Ön válaszát is megkapjuk?

Kívánunk előre is örömteli karácsonyi ünnepeket és sok szerencsét és sikert az új évben!

Szívből jövő szerencsekívánatainkkal maradtunk:

"Városi Könyvtár".

E levél címzettjei "őszintén csodálkoztak és ugyanakkor kellemesen meglepődtek" a levél "jóleső udvariasságán". Így nem kell csodálkoznunk, hogy a levélre néhányan - talán a nyereségy reményében is - nyíltan és becsületesen válaszoltak. Ha nem is lehet általánosítani a volt olvasók nézeteit és indokait, mégis néhány figyelemreméltó utmutatást nyújtanak az olvasók számában észlelhető hullámvázra vonatkozóan. A legtöbb olva-

só azért maradt el, mert nem volt ideje a könyvtár látogatására. Foglalkozásuk, tanulmányaik vagy társadalmi munkájuk akadályozza őket a könyvtár további látogatásában. Egyesek remélik, hogy a "45 órás munkahét" bevezetésével több idejük marad az olvasásra. A második csoportba azok a volt olvasók tartoznak, akik betegség vagy öregség miatt nem tudják többé látogatni a könyvtárat. Nehezükre esik a lépcsőjárás /ezért a könyvkölcsönzést lehetőség szerint a földszinten bonyolítsuk le!/, vagy látásuk gyengesége folytán nem bírják már a kis betűket olvasni. /Ezért a nagy betűkkel nyomtatott könyveket a katalóguscédulán külön jellel kell ellátnunk!/. A harmadik csoport azokból az olvasókból tevődik ki, akiket nem elégít ki a könyvvállomány. Az ilyenek általában a szórakoztató regényeket, bűnügyi regényeket, a humoros irodalmat nélkülözik. Egyik olvasó emiatt tért át a kölesönkönyvtár használatára. Pedig könyvtárainkban szép számmal akad jó szórakoztató regény, jó bűnügyi regény és jó humoros irodalom is. Csak éppen az a baj, hogy kölcsönzéskor nem mindig jutnak a megfelelő címek a könyvtáros eszébe. Hiányoznak a témaköri útmutatók. Az olvasó nem kapja meg azt, ami érdekli. Mérgelődve hagyja el a könyvtárt. Lehet, hogy olyan olvasóról van szó, aki lélekben még a múltban él, akit még nem győztek meg a ponyvairodalom értelmességéről, s akinek előítéletei vannak az új irodalommal szemben. Ezen a példán világosan látszik, hogy az olvasók számában észlelhető hullámvész nemcsak kihatásában, hanem lényegében is tiszta politikai problémává válhatik, amely szorosan összefügg az olvasók nevelésének és a könyvtár meggyőző tevékenységének kérdésével. - Freibergben az elmaradás okául még felhozták: a lakásváltoztatást, a túl rövid kölcsönzési határidőt, az olvasók használatára szóló nyomtatott katalógus hiányát, a könyvtáros részéről tapasztalt udvariatlan bánásmódot, valamely üzemi könyvtár használatára való áttérést. A freibergi járási könyvtár ezen körkérdés révén néhány konkrét utmutatást nyert arra vonatkozólag, hogyan lehetne munkáját úgy megjavítani, hogy ne csak régi olvasóit tartsa meg, hanem újakat is szerezhessen.

Az 1956. évben köztársaságunkban - hála a könyvtárosok és a többi könyvtári munkaerő pihenést nem ismerő tevékenységének, szívós kitartásának, ötletgazdagságának és kezdeményezésének - sok új olvasót nyertünk könyvtáraink számára. Ezt az "olvasó-toborzási hullámot" sok eset-

ben a teljesítmény szerinti díjazás elvének bevezetése váltotta ki. A könyvtárak ui. anyagilag érdekeltté váltak abban, hogy sok olvasót és kölcsönzést mutassanak ki; ettől függött a rendszeresített létszám, illetve a mellékfoglalkozású könyvtárvezető fizetése; de ezenfelül azért is, mert rájöttek, hogy gyakran csak abban az esetben engedélyeznek könyvek beszerzésére több fedezetet, ha ki tudják mutatni, hogy tulke-
vés könyv áll rendelkezésre /az olvasók számához viszonyítva/. Ennek eredményeképpen 1956-ban sok olyan személy, aki eddig nem látogatta a könyvtárt, "aktív" olvasóvá vált /ha az év folyamán mindössze egyszer vett is csak ki könyvet/, - az addig "holt" könyvállomány mozgásba jött. Azok a könyvtárak kapták a legnagyobb dicséretet, amelyek /a lakosság számához viszonyítva/ a legtöbb olvasót tudták kimutatni. Ez az elismerés és az elért eredmények feletti öröm a legtöbb esetben indokolt is volt. A teljesítmény elvének tekintetbevétele a létszám eldöntésében és a mellékfoglalkozású könyvtárvezetők díjazásánál a közművelődési könyvtárak munkáját kétségtelenül fellelendítette.

De ugyanolyan jogosultnak látszik a Zentralinstitut für Bibliothekswesen igazgatójának, Rückl kollégának a Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottsága 30.konferenciáját kiértékelő könyvtári munkaértekezleten elhangzott az a figyelmeztetése, hogy a könyvtárainknál bevezetett teljesítményelv nem ad tiszta képet a végzett könyvtári munka minőségéről. Rückl kolléga a továbbiakban rámutatott arra, hogy néhány könyvtár a kölcsönzésben és a könyvállomány kiépítésében a nem kívánatos kispolgári izlés irányában tett engedményekkel toborzott olvasókat. A cottbusi kerületi /megyei/ könyvtár vezetője, Vormbrock kartársnő is elítélte a "mindenáron való olvasótoborzást".

A verbuválásnál nehezebb dolog az olvasók megtartása. Gyakran a könyvállomány növekedése sem tart lépést az olvasók számának gyarapodásával. Olvasónként öt-hat kötettel, de még inkább lakosonként egy-egy kötettel kell számolnunk. /Ez az arányszám lehet alacsonyabb, ha nagyobb a lakosság száma, viszont nagyobbak kell lennie, ha kisebb a lakosság száma. Ezenfelül még az egész könyvállomány hozzávetőlegesen 10 százalékát kell számitanunk azokra a könyvekre, melyek könyvkötőnél vannak és javítás alatt állanak./ Ha a kelletténél kevesebb könyv áll rendelkezésre, akkor a választék túl kicsiny, s az állomány a fokozott

mérvü forgalom következtében gyorsan elhasználódik, vagy az olvasók nem kapják meg azt, amit kívánnak. /Olyan számszerű adatok, amelyek azt tanúsítják, hogy az olvasók kívánalmainak hány százalékát nem lehetett teljesíteni, minden könyvtár számára nagyon tanulságosak lennének. Természetesen nem szabad ezt a kérdést pusztán a számszerűség szempontjából kezelni. Nemcsak az a fontos, hogy a kívánságok hány százaléka nem volt teljesíthető, hanem az is, hogy milyenek voltak azok a kívánságok, s miért nem voltak teljesíthetők. Sok olvasó felhagy a könyvtár látogatásával, ha nem teljesítik kívánságait. Ez akkor is bekövetkezik, ha nem gondoskodnak a fontos újdonságok tervszerű, gyors és folyamatos utánpótlásáról. Köztudomású dolog, hogy sokkal nehezebb a csalódott olvasókat a könyvtár számára másodszor is megnyerni, mint "ujoncokat" toborozni.

Bár 1956-ban sok új olvasót toboroztak, mégsem lehetett mindenütt a státuskeretet ennek megfelelően növelni. A könyvtárosi munka magva: a kölcsönzés néhány könyvtárban szükségképpen gyorsvonati iramban történő "elintézést" nyert. Itt már az olvasóval való egyéni beszélgetésre még csak gondolni is alig lehetett. Az olvasók átkos sorbanállása nőtt, az olvasók morogtak s a könyvtárosok idegesek lettek. A könyvpolás elhanyagolása már vétek számba menő mértéket öltött, a katalógusokat nem pótolták, illetve nem fektettek fel új katalógusokat. Egyes olvasókat "elintézték", mielőtt kérésük valóban elintéződött volna; az ilyenek azután nem jöttek újra. Mindez egyelőre nem vágott elevenbe, hiszen az elkedvetlenedetteket az 1956. évre már "aktív" olvasók gyanánt tartották nyilván. Az olvasótoborzás még teljes fordulatszámmal futott és még nem merült ki az az embertartalék sem, amelyik eddig még sohasem olvasott nyilvános könyvtárban. A veszteség majd csak a következő években válik érzékelhetővé, ha a tartalék már kimerült és ha a könyvtár nem tesz hathatós lépéseket olyan irányban, hogy a toborzott olvasókat meg is tartsa.

Ha könyvtárainknak az az egyik feladata, hogy a szocialista képzés lehetőségeit a lehető legtöbb ember számára megteremtsék és biztosítsák, akkor minden közművelődési könyvtárnak mindent el kell követnie az olvasók létszámában jelentkező hullámvész megakadályozására, mert ez a könyv útján történő rendszeres képzés teljes vagy részleges megszakitását jelenti. A jó könyvtárosi munka tervszerű, céltudatos, átgon-

dolt, hosszú távra beállított munka. Ez érvényes az olvasótoborzásra is, ami nem történhetik pusztán a "mindenáron" elv alapján és aminek nem szabad feláldozni a könyvtár más fontos munkáit. A toborzást egyrészt olyanirányú elemzésnek kell megelőznie, hogy a toborzás különösen az olvasók mely csoportjára terjedjen ki, másrészt pedig olyan számításnak, hogy a könyvtár a rendelkezésére álló könyvekkel /beleszámítva a tervezett új beszerzéseket és levonva az előre látható törlést/ hány olvasót képes ellátni. /Ha az állomány nagyságát azonos színvonalon akarjuk tartani, s el akarjuk kerülni, hogy elhasznált könyveket is kikölesönözzenek, akkor évenként a szakirodalom "élő" állományának 1/7-ét, a szépirodalom 1/3-át és a gyermekirodalom "élő" állományának kb. 1/2 részét kell pótolni./ Az olvasótoborzással - a szükséghez képest - karöltve kell haladnia a szerzeményezés különleges eszközei utáni vadászatnak, a nyitvatartási idő meghosszabbításának, használható olvasókatalógusok készítésének és nem utolsósorban az egész könyvtári munka célszerű ésszerűsítésének. Könyvtárainkban még jócskán akadnak olyan műveletek, amelyeket egyszerűsíteni, célirányosabbá és gazdaságosabbá lehetne tenni és amelyeket járási-, kerületi- vagy akár köztársasági szinten koordinálni lehetne. /Ezzel kapcsolatban utalunk Heinrich Roloffnak a "Zentralblatt für Bibliothekswesen" 1956.évi 11./12.számú füzetében megjelent előadására, ami ezen a téren néhány gondolatot keltethet./ A munka jobb megszervezésével, jobb munkatechnikával és a munkatársak magasabbfokú képzettségével több, a tervek szerint elő nem irányzott állás munkája is el lenne látható. /Ez természetesen nem annyit jelent, hogy a közművelődési könyvtárak jelenleg érvényben lévő létszámtervei az olvasók ellátására minden esetben elegendők./ Több könyvtár munkaszervezetének és technikájának összehasonlító elemzése mutatja meg a leggyorsabban, hogy - az olvasószolgálat tekintetében - mit kell legelőször megjavítanunk.

Csak akkor lehet az olvasótoborzást teljesen eredményesnek tekintenünk, ha sikerül az újonnan megnyert olvasókat a jó irodalom állandó olvasóivá tennünk, olyanokká, akik biznak a könyvtárosban és munkájában, akik annak könyvtárát saját könyvtárunknak tekintik...

Francis, F. C.:

A BRITISH MUSEUM UJRANYOMTATJA KATALÓGUSÁT

A British Museum kurátori testülete 1957 januárjában bejelentette, hogy foto-offset litografikus eljárással közzé szándékozik tenni a British Museum Catalogue /British Museum Katalógusa/ teljes kiadását az 1955. év végén fennálló állapot szerint; az új Katalógus mintegy 250-300 kötetben jelenne meg és 5-6 évnyi rendkívül rövid idő alatt készülne el. Ennek a tüneményes gyorsasággal végrehajtásra váró hatalmas vállalkozásnak a bejelentése természetesen rendkívül nagy érdeklődést váltott ki a világ minden táján. Már mintegy 400 intézmény fejezte ki a világ különféle tájairól abbéli szándékát, hogy előfizet az új kiadásra. Reméljük, hogy mielőtt a kötetek kiadása megkezdődik, az előfizetők száma még további növekedést mutat.

.....

Történeti előzmények

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a British Museum katalógusa - el-
lentétben a korszerű katalógusok túlnyomó többségével - nem cédula-, ha-
nem könyvalaku. Szellemes rendszer segítségével ez a katalógus teljes
egészsében "naprakész" állapotban van; így aztán azt mondhatnók, hogy
mind a könyvalaku, mind pedig a cédulakatalógus előnyeivel bír.

Ha magyarázatát akarjuk adni annak, hogy miképpen megy végbe ez
a munka, előbb visszapillantást kell vetnünk a British Museum katalógu-
sainak történetére. Ezek a katalógusok 1787-ben a "Librorum impressorum
qui in Museo Britannico adservantur catalogus" /Azon nyomtatott könyvek
katalógusa, melyeket a British Museumban őriznek/ című kétkötetes mun-
kával indultak meg. Ennek a katalógusnak egy példányát közlapokkal lát-
ták el; a közlapokra a később beszerzett könyvek cimleírásait kézírás-
sal vezették rá a könyvtárlátogatók használatára. A régi katalógust

1813 és 1819 között ugyanilyen című 7 kötetes katalógussal pótolták; ezt a kiadványt is közlapokkal látták el az új címleírások kézírással történő bejegyzése céljára. E katalógus, kiegészítések bejegyzése véggett új közlevelekkel ellátva, egészen 1849-ig maradt használatban. Akkor merült fel az a terv, hogy az egyes könyvek címleírását a katalógus üres lapjai helyett különálló papírszalagszikókra vezessék rá. Ennek megfelelően ettől az időponttól kezdve valamennyi címleírást különálló papírszikókra írták, s ezeket a szikókat nagy fehér lapok folió kötetébe ragasztották bele. Amikor ezt a katalógust 1850-ben az olvasók rendelkezésére bocsájtották, 150 kötetet tett ki. Az 1880. évre a kézzel írott címleírásoknak ez a katalógusa viszont már megközelítően 2.500 kötetre rugott; ezek közül a kötetek közül néhány igen terjedelmessé vált. Azon felül, hogy a katalógus vezetése igen költséges eljárásnak bizonyult, használata is igen nehézkes volt. Elhatározták tehát, hogy az egész katalógust kinyomatják és ugyanakkor valamennyi új szerzemény címleírását havi jegyzékekben teszik nyomtatásban közzé. A nyomtatás 1881-ben kezdődött, s a rendkívül ügyes szervezéssel már 1900-ban be is fejeződött. A munka csaknem két és egynegyed millió címleírást tartalmazott. A katalógus közzétételének időtartama alatt az új könyvekről - szabályos időközökben - címleírásokat tettek közzé nyomtatásban; 1900-ban mindazt a címleírást, amely a főkatalógus nyomtatásának időtartama alatt jelent meg, kumulálták és pótkötetként együtt nyomtatták ki. Ez a pótkötet további 325.000 címleírást foglalt magában. Közzététele 1900-1905 között történt. Azóta az "Accessions" /Új szerzemények/ jegyzékeit szabályos időközökben rendszeresen kiadják; a szóbanforgó jegyzékek 1905-1915 között kéthetenként, 1915-től a mai napig pedig havonként jelennek meg, kivétel csak a második világháború volt, amikor kiadásuk minden két hónapban történt.^{1/}

A fent említett kiadványok, nevezetesen az eredeti katalógus, a pótkötet és az új szerzemények alkotják azt az alapanyagot, amelyből a British Museum általános katalógusának az olvasóteremben használt alakja keletkezett.

^{1/} További részletek tekintetében ld. Francis, F.: British Museum. The catalogues of the printed books. 1952. /British Museum. A nyomtatott könyvek katalógusai. 1952./

A jelenlegi általános katalógus

Az 1880-1900 között kinyomtatott katalógus köteteit hasábonként kivágták; azután egy-egy hasábot rendkívül erős fehér papírból összeállított hatalmas kötetek egy-egy oldalára, illetve egy-egy kinyitott kettős oldal egyikére ragasztották be. A kötetekbe beragasztották továbbá az új szerzemények címleírásait is, betűrendben. Az új címleírások elhelyezése céljából - a szükségnek megfelelően - még további fehér lapokat illesztettek be a katalógusba. Bár az új szerzemények ABC sorrendje független az eredeti katalógus ABC rendjétől, mégis szorosan ahhoz kapcsolódik.

A címleírásoknak a kötetekbe való beiktatása olyan módon történik, hogy mindazokat a címleírásokat, amelyek az egyes hasábok első és utolsó címleírásától határolt ABC szakaszba esnek, a következő hasáb előtt, mind ide vezetik bele. Ha tehát a katalógus használója a katalógusban egy bizonyos szerzőt vagy bizonyos szerzőket keres, a /nyomtatott katalógusból kivágott/ "hasábot" kell végignéznie, majd azokat az új szerzeményeket kell áttekintenie, amelyek ehhez a hasábhöz tartoznak. Egy példával talán jobban szemléletessé tehetjük ezt a leírást. A 43.kötetben az F betű 88.hasábja a Francis /John/ névvel kezdődik és a Francis /John Wakefield/ névvel végződik. A következő négy lap azon új szerzemények címleírásait tartalmazza, amelyek ezen két név közé eső ABC szakaszba illenek bele. A következő hasáb Francis /Jonah/ névvel kezdődik és Francis /Lydia Mary/ névvel végződik; ezt a részt ugyanígy azon új szerzemények címleírásai követik, amelyek az ABC-nek ebbe a részébe illenek bele. Az új szerzemények címleírásának sorrendjében szigorúan az ABC rendhez alkalmazkodnak; szükség esetén a katalógusba már beleragasztott szalagcsikokat más helyre ragasztják át, hogy az új beiktatásoknak helyet csináljanak. Ez a következő ragasztási eljárás útján válik lehetségessé: az egyes szalagcsikokat, - melyeknek hossza 11 cm, szélessége pedig kb. 2,5 cm - felső és alsó szegélyükön nagyon vékony ragasztószalaggal ragasztják le. Ennek következtében vékony papírvágó kés segítségével nagyon könnyen el is távolíthatók. Az általános katalógus, amely ezidő szerint mintegy 1.250 kötetből áll, ily módon folyamatos módosításon esik keresztül. Mint már említettem, havonként új címleírásokkal egészítik ki is a szükségnek megfelelően kézírás-

sal javításokat eszközölnek rajta. Abból a célból, hogy ezeket a munkafolyamatokat az olvasótermet igénybe vevő olvasók megzavarása nélkül lehessen végrehajtani, a katalógusból három teljesen azonos példány van használatban. Ezek kötésük színe szerint különböznek egymástól: sötétkék /természetes disznóbőr szorítja ki lassanként ezt a színt/, vörös és zöld. A "zöld" színű példány szolgál alappéldányként. Ezt a példányt olyan könyvtári tisztviselő kezeli, akit a British Museumban "incorporator"-nak /beillesztőnek/ hívnak; ez a tisztviselő jelöli ki, hogy pontosan milyen helyre kell az új címleírásokat beragasztani. Amikor a címleírásoknak az "incorporator" által adott utasítások szerinti beillesztése megtörtént, ez a "zöld" kötet szolgál mintául arra, miképpen ragasszák mármint a papíresikokat a "vörös" és "kék" példányba. A "vörös" katalóguspéldány kötetei szolgálnak az olvasóterem "kék" példányainak helyettesítésére; így módon biztosítható, hogy az olvasóterem katalóguspéldánya akkor is teljes maradjon, amíg a "jegyzékbe való felvétel" /incorporation/ folyamata végbemegy.

Ilyen eljárással a British Museumnak sikerült a katalógus könyv formáját megőriznie és 75 éven keresztül "naprakész" állapotban tartania. A katalógusnak 1880-ban történt kinyomtatása előtt is mintegy 30 éven keresztül ezt a rendszert alkalmazták a címleírásoknak kézi bejegyzése útján. Mellékesen megjegyezzük, hogy ez az eljárás meglehetősen költséges; viszont használata során ez a katalógus a benne való könnyű eligazodás és naprakész volta miatt méltán nemzetközi hírnévre tett szert. Azt senki sem vonja kétségbe, hogy a cédulakatalógus - rugalmassága miatt - igen sok célra sokkal előnyösebb, mint a könyvalaku katalógus. Nagy általános katalógus esetében azonban, ha ez tudományos, különösen pedig történettudományi kutatómunka céljaira szolgál, a könyvforma sokkal inkább ajánlható, mint a cédulakatalógus. Egyidőben ugyanis egész sor címleírás tekinthető át; a különböző kiadásokról feljegyzéseket eszközölhetünk és igen gyakran összefüggést állapíthatunk meg a különböző kötetek között.

Második kiadás

A British Museum Katalógusa hamar kifogyott; állandó érdeklődés

volt azonban tapasztalható utána, különösen Amerikában,^{2/} ahol igen sok új könyvtár szervezésére került sor. Az 1920-as években a kérdés megvitatása azzal az elhatározással végződött, hogy a katalógust a maga teljes egészében másodszor is ki kell nyomtatni. Azt remélték, hogy ez a művelet gyorsan végre lesz hajtható, ha a meglévő cimleírásokon eszközendő változtatásokat minimális mennyiségre csökkentik. Kívánatosnak tűnt azonban a cimleírásokat mindenütt, ahol ez szükségesnek látszik, kiegészíteni az angol könyvek kiadóinak nevével /ami az eredeti katalógusból hiányzott/ és a lapszámmal. A szerkesztői javítások és kiegészítések ily módon való korlátozásával azt remélték, hogy évi 12-15 kötet kibocsájtásával kb. 12 év alatt sikerül kinyomtatni az új kiadást. A közzététel 1931-ben indult meg; már az elindulás pillanatában nyilvánvalóvá vált azonban, hogy az évenként kiadásra váró kötetek száma - minimális változtatások eszközlése esetén is - messze meghaladja annak a tisztviselő-személyzetnek teljesítőképeségét, amely annak idején a British Museumban rendelkezésre állott. De a tisztviselőlétszám néhány év múlva jóváhagyott növelése után is még mindig nagyobbak bizonyult az előkészítés és a kefelenyomat-olvasás munkája, mint azt annak idején gondolták. Ezen felül a tapasztalat azt is mutatta, hogy a katalógus szerkesztői által tervbevett módosítások mennyisége állandóan növekedett. Egészen természetes, hogy így történt, hiszen az eredeti cimleírások igen sok esetben nagyon rövidek voltak, s az eredeti kiadás megjelenése óta hihetetlenül megnőtt azoknak a bibliográfiai reference-munkáknak a száma is, amelyek segítségével megállapítható a szerzők, kiadók, fordítók és átdolgozók személye. Ezenfelül az új kiadás előkészítésének munkájára alkalmazott könyvtárosok képesítése olyan volt, hogy feltétlenül tudományos ellenőrzésre is szükség volt. Mindennek következményeképpen a katalógus kiadásának üteme már a háború előtt sem eredményezett évenként 3 kötetnél nagyobb átlagot. A háború kitörése után pedig a kiadás üteme még jobban meglassult; a háború óta nem sikerült évi másfél kötetnél többet kinyom-

^{2/} Csakugyan olyan használhatónak bizonyult, hogy már mintegy 50 éves kora ellenére /1946-ban/ az Amerikai Egyesült Államok egyik kereskedelmi cége még mindig jó üzletet jelentő eljárásnak tartotta csökkentett-méretű fénykép-facsimile közzétételét róla. -

tatni.

A közzététel ezen lassu üteme gyakorlatilag a katalógus javított kiadásának egész tervét felborította. Belátható időn belül ui. nem fejeződhetett volna be a közzététel, a kiadás azon módszere pedig, amely szerint minden egyes kötet mindazt az anyagot tartalmazta, amely közzétételének pillanatáig rendelkezésre állt, a katalógust a felvett anyag tekintetében nagyon egyenetlenné tette.

Az új kiadás foto-offset litografikus eljárással való elkészítése

Ilyen előzmények után merült fel a katalógus új kiadásának jelenlegi terve, amely egészen újfajta szerkesztési eljárás alapján alakult. A terv elfogadásának főbb okai: először, az előállításnak gyorsnak kell lennie, hogy a kész katalógus a lehető leggyorsabban eljuthasson az előfizetőkhez; másodszor, a szerkesztés munkája csak a betürendbe szedésből álljon, - erre azért van szükség, nehogy a kinyomtatás üteme, mint a már említett módosított kiadás esetében, itt is lelassuljon; harmadszor, el kell kerülni a már kinyomtatott anyag újraszédésének és a kefelevonat olvasásának költségeit.

Ilyen megfontolásokról vezettetve merült fel a foto-offset litografikus eljárás terve. A gondolat természetesen nem új, hiszen jó eredménnyel használták már fel a Library of Congress szerzői és tárgyi katalógusának elkészítése során is. A British Museum esetében azonban, mivel a maga különleges fajta katalógusáról van szó, ez a terv igen sok új és szokatlan problémát vet fel. Az a gondolat ugyanis, hogy offset litografikus eljárással való nyomtatás útján bekötött könyvekbe bevezetett anyagról készítsenek másolatokat, egyrészt új, másrészt pedig rendkívül bonyolult eljárást jelent.

Az első javaslat szerint úgy kellett volna az alappéldányt elkészíteni, hogy a címléírásokat mind eltávolítják a katalógusból, azután egyetlen ABC-sorrendbe illesztve újból hasábként állítanak össze belőlük. E célból megbiznak majd egy nyomdászt, hogy olyan külön személyzetet alkalmazzon, amely kizárólagosan a címléírások kivételének és újból való elrendezésének munkáját végzi. Az ily módon nyert címléírásokat azután lefényképezik s a fényképekről litográfiai nyomtatólapokat készítenek. Ezzel a javaslattal kapcsolatban a következő főbb

problémák merültek fel: miképpen lehet megfelelő tapasztalattal bíró elegendő szakmunkást biztosítani arra, hogy az összeállítás munkáját elvégezzék, és hogy megfelelő minőségű negatívokat tudjanak olyan katalógus-példányról készíteni, amelyben a papír színe, - mivel különböző időben nyomtatták és mivel a katalógus utján való felhasználása egészen 75 évnyi időre mehet vissza - a legkülönbözőbb foku, s fehér-től egészen kávészínűig terjedő színárnyalatokat mutat.

Szerencsére ezek a nehézségek nem voltak olyan veszedelmes méretűek, mint ahogy először látszott. Így azután igen kielégítő minőségű mintapéldányt sikerült elkészíteni, amelyből szemmel látható volt, hogy a terv kivitele a javaslatnak megfelelően biztosítható. A további kutatások során az is kitűnt, hogy megfelelő fényképező-berendezés alkalmazásával teljes egészében kiküszöbölhető a címleírások kivételének és újból való montirozásának munkája. Sőt, ezzel az eljárással nemcsak az előkészítés munkáját lehet leegyszerűsíteni, hanem a különböző színezetű papír fényképezésének problémáját is meg lehet jól oldani. Ezzel az új eljárással kapcsolatos kísérletek még jelenleg is folynak; reméljük, hogy 1957 őszén megfelelő eredménnyel lesznek befejezhetőek. Ha az alappéldány negatívjai elkészültek, akkor a munka hátralévő része pusztán nyomtatási feladattá egyszerűsödik le: litográfiai nyomtatólapokat kell készíteni, azután másolatokat kell normális eljárással nyomtatni.

Legyen szabad ezek után az eljárást részleteiben is ismertetnem. Az egyik /a "vörös"/ katalóguspéldány kötetei képezik az alappéldányt. A munka vele kapcsolatban természetesen attól a ponttól kiindulva kezdődik, ameddig a módosított kiadás elkészült, mielőtt még ennek nyomtatását abbahagyták volna; a címleírások megszámozása ABC sorrendben történik. Ez a művelet feltételezi a katalógus alapos szakszerű ismeretét, mivel az eredeti címleírás-hasábokat s az új szerzemények címleírásait egyetlen sorrendben kell összeállítani. De ezen felül az előkészítés munkájának ebben a szakaszában azt is biztosítanunk kell, hogy a katalógusban levő kézzel eszközölt bejegyzések olvashatóak legyenek, s úgy legyenek a hozzájuk tartozó címleírással kapcsolatban elhelyezve, hogy másolásuk kielégítő módon mehessen végbe. Ugy gondoljuk, hogy a Museum állandó címleíró tisztviselői karának 2-3 tagját

ennek a munkának a végzésével bizzuk majd meg. Az ilymódon előkészített katalóguskötetek azután megfelelő útemben a nyomdászhoz kerülnek, aki a cimleírásokat vagy a rájuk vezetett számok szerint sorba szedi s azután oszlopként lefényképezi, vagy pedig a helyes sorrendben fényképezi le. Az ilymódon elkészített negativokról ellenőrzés végett pozitívokat küldenek a Museumnak annak megállapítása végett, nem történt-e hiba az eredeti számozásban, s annak biztosítása végett, hogy nem vesztek-e el vagy nem csonkultak-e meg cimleírások. A cimleírásokat úgy szándékozunk megszámozni, hogy a számokat az ellenőrzés céljaira szolgáló pozitívon még látni lehessen, viszont a litográfiai nyomtató lapok elkészítése előtt el lehessen róluk távolítani.

Az alappéldány előkészítése és a nyomtatólapok elkészülte után a nyomtatás - amint arra már utaltam is - nagyon egyszerű, gyors művelet. Az egész eljárás leglassabb részét ui. a negativok elkészítése teszi ki. Nagyon gondosan áttanulmányoztuk az egész műveletsort; ennek alapján annyit mondhatok, hogy az előállítás úteme megközelítően 500 lapos kötet hetenként. Ily módon az egész munkát 5-6 év leforgása alatt el tudjuk készíteni.

A katalógusnak az árát véglegesen még nem rögzítettük. Remélem, hogy jóval az alatt a kötetenkénti 8 font alatt lesz, amelyet eredeti bejelentésünkben jeleztünk annak idején; valószínűleg kb. 6 fontra fog rugni. A mai szabványok tekintetbevételével ez az összeg az 500 lapos, hozzávetőlegesen 35 x 25 cm méretű, jó papírra nyomtatott és erős kötéssel ellátott könyvért olcsó árnak tekinthető. Mindössze az előállítás útemének a gyorsasága miatt tűnhetik ez az ár magasnak. Az előfizetőket biztosíthatjuk arról, hogy a katalógust nem haszonszerzés céljából állítjuk elő és hogy a kiszámított ár azt a lehető legalacsonyabb összeget teszi majd ki, amely mellett a ráfizetés még elkerülhető. A közrebocsajtás 1957 őszével kezdődik; reméljük, hogy az első köteteket már 1958 januárjában szét is tudjuk küldeni. A szállítás részleteire vonatkozóan az előfizetők kellő időben értesítést fognak kapni.

A Library of Congress katalógusával való összehasonlítás.

Többször felmerült az a kérdés, vajon a Library of Congress katalógusának megjelenésével nem csökkent-e a British Museum Katalógu-

sára való szükség? A válasz erre csak egy határozott "nem" lehet. Ha ugyanis a két katalógus anyagát összehasonlítjuk, akkor néhány valóban meglepő eredményt kapunk. A mintegy 250 szerzőre kiterjedő szűrőpróbából az tűnt ki, hogy a két katalógus fedése a szerzőkre vonatkozóan mindössze 27 %-os, a megemlített munkákra vonatkozóan mindössze 23 %-os volt, s egyes meghatározott munkákra vonatkozóan pedig mindössze 17 %-ot tett ki...

A jövő kilátásai

A katalógus új kiadása az 1955. év végével lezáruló helyzetet tükrözi. Közzététele lehetőséget nyújt az új szerzemények eddig alkalmazott közzétételi eljárásának újból való átgondolására is. Az lenne a leghelyesebb eljárás, ha ezeket a címleírásokat évenként lehetne közzétenni, s öt, illetve tízévenként kumulatív jegyzékek jelennének meg. Ezt az eljárást azonban a közzététel olyan eljárásával kell kombinálni, amely lehetővé teszi, hogy az új címleírásokat az olvasóteremben elhelyezett általános katalógusba - úgy, ahogy ez eddig is történt - havonként lehessen bevezetni. Bár ilyen vonatkozásban eddig még végleges tervek nem alakultak ki, remélem, hogy a mi havi új szerzemény-címleírásaink jegyzékét olyan alakban tehetjük közzé, amely lehetővé teszi számunkra a címleírásoknak egyrészt a katalógusokba való be-
ragasztását, másrészt pedig kártyákra való ragasztását is. Ezeket a kártyákat azután nagyon könnyen fel lehet majd használni az évi és az ötévi kötetek összeállításához, - viszont az olvasók rendelkezésére álló katalógust ugyanúgy lehetne vezetni, mint ahogyan ez most is történik.

Az új kiadás közzététele során az olvasóteremben elhelyezett általános katalógust kicserélik a megjelenő új kötetekkel. Az új szerzemények címleírásait már az új kötetekbe fogják beragasztani. Közben külön katalógusban - valószínűleg cédula alakban - fogják nyilvántartani az 1955 óta beszerezett könyveket. Előrelátható, hogy ez a katalógus - amely mértékben az új kötetek befutnak - fokozatosan mind kisebb és kisebb méretűvé válik. Ez a katalógus ugyanis az ABC-nek csak azt a részét fogja magába foglalni, amellyel kapcsolatban új kötetek még nem állnak rendelkezésre.

Luecke, C. P.:
FÉNYKÉPTÁRI ELJÁRÁSOK

A fényképtár tisztviselőkarának legfontosabb kötelességei a következők: a fényképtár látogatóinak kiszolgálása, a negatívak és fényképfelvételek rendszerbe foglalása s a fényképanyag megtalálásához szükséges katalógusok elkészítése.

A fényképmásolatok és negatívak gondozása és kezelése

Ha fényképezésben járatlan személyeket biztunk meg fényképek kezelésével, akkor feltétlenül meg kell tanítanunk őket a következő alapelvekre és egyszerű óvatossági rendszabályokra:

A negatív minden fényképészeti eljárásnak a lelke. A negatív szinte sohasem pótolható; a felvételen megörökített helyzet ui. ritkán ismétlődik meg.

A negatív felületén lévő emulzió olyan érzékeny zselatin anyag, amelyben ujlennyomatok, hő, nedvesség, karcok, nyomás vagy vegyi anyagok könnyen kárt tehetnek. Ezek a sérülések a kész fényképen foltok, csikok, vagy szennyeződés alakjában mutatkoznak.

Kartotékolás

Minden egyes negatívot külön borítékban illetve tasakban kell tartanunk. A negatívokat száraz, pormentes kartotékban kell tárolnunk. Nedves környezetben erre különös figyelemmel kell lennünk. A negatívok tárolására szolgáló kartotékfiók pontos méretre készüljön; a kelleténél nagyobb kartotékfiókban ui. a negatívok kicsuszhatnak a megállapított sorrendből.

A negatívokat lehetőleg külön erre a célra készült tasakokban tartsuk. Közönséges borítékok nem ugyanilyen biztonságosak, mert a papír sav- vagy anyvtartalma idővel foltossá teheti a negatívot. A

külön erre a célra készült negatív-tasak összeragasztott szegélye inkább oldalra, mint középre essék; az előbbi esetben ui. a ragasztóanyag nem érintkezhetik a film képfelületével.

A tasak készítése során egyrészt arra kell vigyáznunk, hogy ne kerüljön ragasztó a boríték belsejébe, másrészt, hogy a boríték pormentes legyen.

Ha képszöveget ragasztunk a fényképre, nagyon kell vigyáznunk arra, hogy a ragasztót a képszöveg teljesen elfedje. A papírszalagon kívül eső ragasztó ui. más fényképre kenődhetik rá, s ennek következtében a második fénykép hozzáragadhat az elsőhöz. Ilyenkor azután nemcsak annak a veszélye fenyeget, hogy a két összeragadt fénykép későbbi szétválasztása során a második fénykép felülete megsérülhet, hanem, hogy a ragasztó foltokat okoz rajta. Ragasztót csak nagyon kis mennyiségben szabad a fénykép hátára kennünk. A túlságosan nagymennyiségben rákent gumiragasztóoldat ui. idővel a fénykép első oldalán sárga folt alakjában jelentkezhetik.

A kezelés módja.

A negatívokat egészen a szélükön kell megfognunk és tartanunk. Ha ez melegben nehézséggel jár, akkor tiszta fehér pamutkeztyűt kell felhuznunk. A fényképre került ujjlenyomatok a másolaton is látszani fognak. Ne vegyünk kézbe egyszerre több negatívot. Ne tegyük a negatívokat fűtőtest közelébe, ne értessük őket égő villanykörtehez, vagy bármily egyéb olyan tárgyhoz, ami megolvaszthatná az emulziót.

A negatívot csak tiszta, sima felületre szabad letenni. Lehelyezése úgy történjék, hogy emulziós /homályos/ oldala felül legyen. Ne csiptessünk össze negatívokat, vagy fényképmásolatot közvetlenül iratkapoccsal. Összehajtogatott papírdarabot tegyünk a negatívok, illetve a fényképmásolatok szélére, hogy megvédjük ezeket az iratkapocs nyomásától. Vigyázzunk, nehogy víz, tinta, kávé, vagy más folyadék csppenjen a negatívra, illetve a másolatra.

Ne írjunk tintával a negatív üres szélére, mert még a száraz tinta is elkenődhetik. A zsiros ceruza ugyan alkalmas eszköz a fényképmásolatok jelölésére, viszont nagyon rossznak bizonyul a negatívoknál. Vigyázzunk, nehogy a fényképmásolat fényes felülete megtörjön, vagy benedvessék.

Képkivágás

A negatív vágásával azt jelezzük, hogy a negatív melyik részéről kell másolatot készíteni. Ilyenkor a következőképpen kell eljárunk:

1. Helyezzük a negatívot olyan áttetsző /zsirpapír/ borítékba, amelyen nem látható vágásra vonatkozó régebbi jelölés.

2. Jelöljük meg a negatívnak a borítékban elfoglalt helyét; /ez az elővigyázatosságból történik arra az esetre, ha a negatív máshová csuszának be, vagy kiesnék belőle/. A boríték első oldalán rajzoljuk ki a negatív körvonalait, vagy legalábbis az egyes sarkok helyét jelöljük meg. Sikkfilm egyik sarka mellett bevágást találunk; ennek a bevágásnak a helyét pontosan meg kell jelölnünk. Ezzel megakadályozzuk ui., hogy a negatív réteges oldalával lefelé helyezve kerülhessen vissza a borítékba.

3. Ezután - vigyázva arra, hogy nyomás ne érje a boríték belsejében az emulziót - jelöljük ki a borítékon a negatívnak azt a részét, amelyről másolatot kívánunk készíteni.

A másolat vágásakor a fénykép szélét zsiros ceruzával kell megjelölnünk. Ha az illető részt a másolaton nagyítani vagy kisebbíteni kell, akkor a kívánt méretet a vágási jelek között fel kell tüntetnünk. Elég az egyirányú jelölés is, mert egyedül hosszúság, vagy a szélesség, egyúttal a másik dimenzió méretét is meghatározza. Vigyáznunk kell, hogy ne maradjanak a fényképen régebbi vágási jelölések; ezek ui. megzavarhatják a vágásra vonatkozó utasításokat.

Sohasem szabad a vágás jelölése végett a másolatot vagy a negatívot levágnunk. Sohasem szabad a másolat, illetve a negatív azon részét leragasztanunk, amelyre pillanatnyilag nincs szükség. Nem szabad megfélekednünk arról, hogy más valakinek esetleg majd az egész képre szüksége lehet.

Postázás

A másolatokat a becsomagolásra váró legnagyobb másolattal egyenlő nagyságu, vagy még ennél is nagyobb kemény lemezpapírok közé kell foglalnunk. Postára adás alkalmával nem szabad - még összehajtogatott papírdarabka alátévése után sem - iratkapcsot alkalmaznunk; más csomagok súlya ui. utközben még a papíron keresztül is belenyomhatja a másolat felületébe az iratkapocs alakját.

Különös gondot kell fordítanunk a negatívok védelmére. A legjobb csomagolóeszköz ezek számára egy kis doboz, amilyen a használt film-doboz. De felhasználhatunk erre a célra karton csomagolópapírt is, ha ezzel nemcsak a csomag elülső és hátsó lapját, hanem oldalait és végét is lefedhetjük. Postán való küldés alkalmával a leggyorsabb és legbiztosabb utat kell választanunk.

Fényképkartotékok

Az IPS /Information Press Service/ első számú másolatot tartalmazó kartotékja rendkívül sokféle tárgyat felölelő felragasztott fényképeket tartalmaz. Ez a kartoték magában foglalja: mindazokat a fényképeket, amelyeket az IPS általában közre szokott bocsájtani, - mindazokat a fényképeket, amelyeket a kiadók kartotékolásra kijelölnek, - s más olyan jól sikerült fényképeket, amelyek később esetleg felhasználásra kerülhetnek.

A kartoték két részre oszlik. A tárgyszókartoték sok tárgyat ölel fel; a névkartoték olyan személyek arcképét, tájékoztató fényképfelvételét tartalmazza, mint pl. Douglas Fairbanks Jr., Joe Louis, Abraham Lincoln és Dwight Eisenhower. Mindkét kartoték betürendes; azokban az esetekben, amikor több fénykép azonos tárgyszót kapott, a fényképek számokkal jelölve kerülnek egymás mellé a kartotékba.

A master negatívokat tartalmazó kartoték a fényképtár által felhasznált, illetve beszerzett valamennyi negatívot magában foglalja. A negatívok kartotékolása számszám szerint történik. Minden egyes negatív külön védőborítékban van elhelyezve; a borítékra gépelik a leltári számot és a képszöveget. A védőborítékok védik a negatívokat a karcok ellen.

A sokszorosító-festékekkel gépelt képszövegek leltári szám szerinti sorrendben külön kartotékba kerülnek. Ezeknek a sokszorosító kartonoknak felhasználása újabb fényképmásolat megrendelések esetén szükségtelessé teszi a képszöveg újból való gépelését.

A főlős fényképmásolatok kartotékja a leltári szám szerint borítékolt másolatokat tartalmazza.

Szerzeményezés

A fényképtár műveletei közül az első lépést a fényképnek a leltá-

ri naplóba való bevezetését jelenti. Ekkor látjuk el a fényképet állandó számmal. Ez a szám a naptári évet jelző kétjegyű számból és abból a számból áll, amely az illető fényképnek a leltárnaplóban nyert sorszámát adja. Így pl. az 52-1175-es szám annyit jelent, hogy a fénykép 1952-ben került a kartotékba és hogy a nyilvántartásban abban az évben az 1175. fényképként szerepel.

A leltárnaplóban még a következő adatok szerepelnek: az az időpont, amikor a fénykép beérkezett, - a fénykép egysoros leírása, - az az időpont, amikor a fénykép készült, - a fényképen szereplő jelenet vagy tárgy földrajzi helye, - a fényképész neve, illetve annak a forrásnak a megjelölése, ahonnan a fénykép származik, - egy "kartoték" rovat, amely akkor kap elintézését jelentő kipipálás-jelét, amikor a képszöveget már megírták, s a fényképet a fényképtár kartotékjában elhelyezték, - a negatív közelebbi meghatározására szolgáló "eredeti" illetve "másolat" szó.

A képszöveg írása

Képszöveget minden olyan fénykép kap, melyet az első másolatok kartotékjában való elhelyezés céljára kiválasztottak. Legelőnyösebbnek a képszövegek karbonnal történő írása bizonyult. Ezzel az eljárással feleletessé vált a képszöveg újbóli lemásolása; sokszorosító géppel ui. a fő-kasírozó karton a negatívot magában foglaló boríték, a külön kópiák és az utalócédulák számára egyaránt lehet képszöveget sokszorosítani. Ennek megtörténtével a sokszorosító-karbond későbbi felhasználás végett kartotékba lehet helyezni. Ezzel a sokszorosítási eljárással egyrészt el lehet kerülni a leírási hibákat, másrészt meg lehet gyorsítani a fényképeknek kartotékba való elhelyezését is.

A képszöveg főszerepe abban áll, hogy a másolat kartotékolható és később megtalálható legyen. A cél tehát nem az, hogy a képszöveg írója a képszövegben "kutató-munkán" alapuló tájékoztatást adjon. A jó képszöveg mindazokat a lényeges adatokat tartalmazza, amelyekre a képet felhasználni akaró egyénnek szüksége lehet ahhoz, hogy - amennyiben óhajtja - magáról a kép tárgyáról többet is megtudhasson.

A képszövegnek az alábbi nyolc főkérdésre kell feleletet adnia:

1. Kiésoða? - a személyek neve és címe; szükség esetén ehhez még az illető lakóhelye és állama, illetve, ha az illető személy nem az

Amerikai Egyesült Államokból, hanem más országból való, lakóhelye és országa is járul.

2. Micsoda? - az illető alkalom.

3. Miért? - az illető esemény említésre méltó voltát jelző körülmények, okok.

4. Mikor? - a fényképfelvétel készítésének időpontja. /Különbséget kell tennünk e között és a fényképfelvétel fényképtárba való érkezésének, illetve onnan való kiadásának időpontja között. Ha a pontos időpontot nem ismerjük, akkor "körülbelül" vagy "között" jelölést kell alkalmaznunk./

5. Hol? - annak a helységnek és államnak neve, ahol a fényképfelvételt készítették.

6. Hogyan? - az eljárás mód, pl. készítési folyamatok.

7. Forrás - a fényképész neve, illetve annak a forrásnak megjelölése, ahonnan a fénykép beszerzése történt.

8. A negatívra vonatkozó tájékoztatás - eredeti negatívval, vagy negatív-másolattal van-e dolgunk.

A képszöveg írója azt tekintse feladatának, hogy a képszövegben megfelelő tájékoztatást rögzítsen le; ne törekedjék tehát irodalmi stílus alkalmazására. A képszöveg írása során tényekre, ne pedig feltevésekre támaszkodják. Kerülje a jelzők, különösen pedig az egyéni vélemények kifejezésére szolgáló jelzők, pl. "gyönyörű" alkalmazását. A személyek azonosítását balról jobb felé haladva adja, s tüntesse is ezt fel "balról-jobbra" jelöléssel. Tüntesse fel a nézetet: - légi felvétel, kiemelt vagy felülnézet, általános, közvetlen közelből való, homlokzati, oldalnézeti, hátsó, külső, illetve belső. Ez a megjelölés azoknak a tájékoztatásra szolgál, akik a katalógus útján keresnek anyagot.

Osztályozás

Az osztályozás meghatározása így hangzik: "hasonló dolgok egymás mellé való helyezése". Ebből az következik, hogy a jelen esetben meg kell határoznunk a fénykép azon főelemét, amiből kitűnik, hogy valójában mit is ábrázol; ily módon a hasonló tárgyú fényképek a kartotékban egymás mellé kerülhetnek. Az a körülmény tehát nem elegendő ok egy csoport fényképnek a kartotékban való egymás mellé helyezésére, hogy felvételek megközelítőleg ugyanabban az időben és ugyanazon a helyen történt.

Minden egyes fényképet külön-külön kell figyelembe vennünk.

Az osztályozás munkáját végző személynek el kell előbb a képszöveget olvasnia, azután gondosan meg kell a fényképet vizsgálnia annak megállapítása végett, miért készült, s feltételezhetően mit ábrázol. Az ilyen vizsgálat során kiderülhet ui., hogy egyetlen tárgyat, két vagy több tárgyat ábrázol-e, vagy ugyanannak a tárgynak több mozzanatát örökíti-e meg. Bármennyi elemet tartalmazzon is azonban a fénykép, csak egyetlen helyre sorolható be. Viszont annak ellenére, hogy a főmásolati példány a kartotékban csak egy bizonyos helyre kerülhet, a tárgyszókatalógusban annyi rendszó alatt szerepelhet, ahányra csak szükségünk van.

A tárgyi rendszót úgy kell megválasztanunk, hogy a fénykép főelemét ragadja ki s olyan szó, illetve kifejezés legyen, amely a legmegfelelőbbben, legsajátosabban vonatkoztatható a fényképre. A tárgyi rendszó legegyszerűbb alakja nyilvánvalóan a magában álló főnév. Viszont gyakran jelzős kifejezéssel lehet csak egy tárgyat legjellemzőbben jelölni, pl. "külföldi segély". Olyan esetekben pedig, amikor a jelzős kifejezésből álló rendszóban kívánatosnak látszik a főnév kiemelése, fordított szórendű rendszót alkalmazhatunk, pl. "gyárak-acél-". Az összetett rendszavak is nagyon hasznosaknak bizonyulhatnak két olyan fogalom jelölésére, amely rendszerint együtt szokott szerepelni, pl. "egyetemek és főiskolák".

Ha megtörtént a tárgyi rendszó kiválasztása, amely alatt az illető fénykép a főmásolatokat tartalmazó kartotékban elhelyezésre kerül, akkor az utalólapok megválasztásában a fényképen szereplő második tárgy fog bennünket irányítani. Ilyenkor pl. a következők jöhetnek tekintetbe: a földrajzi hely, ha meg van adva /állam és város, vagy megye és város/, nemzeti csoportok, események /ünnep, felavatás, diszszemlék/, akciók /gyermekgondozás, külföldi segélyakció/, anyagok /gumi, acél, gabona/, műveletek /talajművelés, szántás, étkezés/, tárgyak /porszívó, emelő-targoncák, Geiger-számláló/, szervezetek és intézmények nevei, minden olyan személy, akinek személyazonossága megállapítható.

Ha valamely fénykép alosztállyal ellátott tárgyi rendszót kap, akkor az alosztály jelölésére utalólapról kell gondoskodnunk. A "lábas-

jószág-juh" esetében pl. meg kell győződünk róla, vajon a "juh" alosztály kapott-e utalólapot. Ha ni. valamely tárgyi rendszóban alosztály, illetve második szó is szerepel, akkor az ilyen alosztály, illetve második szó rendszerint elég fontos ahhoz, hogy érdemes legyen utalólapra.

A fényképen világosan felismerhető tárgyat, illetve témát még abban az esetben is utalólapal kell jelölnünk, ha esetleg nem is szerepel a képszövegben, vagy ha a fénykép főtémájával semmi kapcsolatban sem áll.

Cédulakatalógusok a tárgy, név és helyszám szerint

A cédulakatalógus arra szolgál, hogy az igénylők megtalálják azokat a fényképeket, amelyekre szükségük van. Ez a katalógus is két csoportra oszlik. A fehér címkével jelölt fiókok a tárgyi kartoték utalócéduláit, a rózsaszínű címkével jelölt fiókok pedig a névkartoték utalócéduláit tartalmazzák.

A tárgyi katalógust elrendezése miatt "szótár-katalógus"-nak is hívjuk. Ebben valamennyi címleírás egyszerű betűrendben szerepel. Az a fénykép pl. amely a "segély"-csomagok ládáinak hajóra rakását ábrázolja, "hajórakodás - kirakodás" rendszóval ellátott cédulát kap a katalógusban. Ezt a cédulát főlapnak hívjuk, mivel ezen az a rendszó szerepel, amely alatt a fényképet a fényképkartotékban elhelyezzük. A főlap nem tartalmazhat "lásd" utalást. Egy másik cédula a "Maryland, Baltimore" rendszót tünteti fel; ez a hajó tartózkodásának földrajzi helyét adja. Ujabb cédula a "segély" és ismét más a "külföldi segély" rendszót tünteti fel. Az utóbbi három cédula "lásd: hajók - rakodás - kirakodás" utalást tartalmazza, mivel a fénykép helyét jelöli meg a kartotékban.

A név-cédulakatalógus segítségével megtalálhatók mindazok a fényképek, amelyek valakit ábrázolnak. Amennyiben a fénykép mellkép, nem kell hozzá "lásd" utalólap, hanem az illető neve alatt kerül a személyi kartotékba. Ha egy fénykép pl. Joe DiMaggio-t ábrázolja, amint baseballt játszik, akkor a fénykép "sport - baseball" rendszó alatt kerül a kartotékba; egy cédula ebben az esetben a katalógusban /D/iMAGGIO,Joe rendszóval a kartotékat a "sport - baseball"-hoz irányítja.

Az utalólapok célja az, hogy az igénylő személyek mindazokat a fényképeket összegyűjthessék, amelyek bármely adott téma más-más mozzanatát adják. Egy korszerű konyháról való felvételen pl. egy elektromos keverőgép esetleg olyan módon látható, hogy az illető fénykép az elektromos energia fontosságának szemléltetésére is felhasználható. Ebben az esetben egy "elektromos-keverőgép" rendszavu cédula utalás a "konyhák" rendszóhoz, egy más, ugyanilyen rendszavas cédula a "vendéglők", vagy az "üzletek-elektromos berendezések" rendszóhoz utal "lásd" alatt. A cédulakatalógus tehát arra szolgál, hogy az osztályozási rendszerben a szétszóródott tárgyakat egymással kapcsolatba hozza.

A helyszám katalógus közvetlenül a tárgymutató után következik; fiókjai kék címkét kaphatnak. Ezek a számok szerint rendezett kék cédulák azokat a rendszavakat tüntetik fel, amelyek alatt a fényképek megtalálhatók. Segítségével az, aki csak a fénykép leltári számát ismeri, megállapíthatja, hogy milyen rendszó alatt történt a fénykép kártotékolása. Minthogy a kék cédula hátsó oldala a fénykép valamennyi melléklapját is felsorolja, ennek segítségével a kutató szükség esetén a kártotékot is, meg a katalógust is "végig-gyomlálhatja".

A katalóguscédulák előkészítése

A fénykép besorolásra való előkészítése során az első lépés a kék leltári katalóguscédulák elkészítése. A fő névszót, illetve a választott tárgyi rendszót, amely azt mutatja, hogy az illető fényképet az első másolat kártotékjában hol helyeztük el, rágépeljük a kék cédula első lapjára; ezt a cédulát nem tárgyi rendben, hanem számszerinti sorrendben soroljuk be. Az utalásokat a kék cédula hátlapjára gépeljük. A kék cédula hátlapján felsorolt minden egyes tárgyról egy-egy fehér színű melléklapot készítünk. Ezeket a feljegyzéseket üres, kékszinű katalóguscédulára írjuk, mert a cédulára később a képszöveget sokszorosítjuk.

Ha a fénykép valamilyen sorozat része, akkor sorozati cédulát készítünk. Ezekre a cédulákra nem sokszorosítjuk reá a képszövegeket. Azt, hogy a sorozatba tartozó fényképek hol találhatóak, a sorozati céduláról tudjuk meg. Ezt a cédulát betűrendben a sorozat nevének megfelelő helyre soroljuk be. Egyetlen általános utalólapot készítünk minden ilyen

utalás számára, amely a sorozat valamennyi fényképénél azonos. Magukat az általános utalásokat a sorozati lap hátlapján tüntetjük fel. Ezzel ki tudjuk küszöbölni, hogy számtalan olyan cédulánk legyen és foglaljon helyet a katalógusban, amely ugyanazt az utalást tartalmazza; ily módon a katalógus céduláinak mennyiségét is csökkentjük.

Sokszorosítás

Ha a fénykép osztályozása megtörtént, gyűjtsük össze mindazt az anyagot, amelyre a képszöveget rá kell vezetnünk. Ezek a következők: a fénykép és a kasirozó lap /mounting board/ a fő másolati példány számára; a fényképről készített külön másolatok. A negatív védőborítékja, a helyszám katalógus kék cédulája; annyi fehér cédula, ahány utalás a raktári katalógus cédulájának hátlapján szerepel. Mindezeket ideiglenesen a sokszorosító karbonnal kell összekapcsolnunk s azután a sokszorosító osztálynak kell átadnunk. A sokszorosító osztályban a sokszorosító géppel a fent felsorolt anyagra rávezetik a képszöveget.

Az eredeti másolatot, - amennyiben rendelkezünk ilyennel, - vagy a legjobb kópiát, Eastman Kodak-féle száraz ragasztó lappal a fő kasirozólapra tűzzük és ragasztjuk.

"Tűzés"-nek azt az eljárást nevezzük, amellyel a száraz ragasztólapot a másolat hátlapjának egy vagy két helyén elektromos tűző-vesszővel ráerősítjük abból a célból, hogy a ragasztó lapot azután a felragasztásra váró fénykép méretének megfelelően körülvághassuk. A ragasztó lapot ezután a kasirozó lapra tűzzük, hogy a fénykép a száraz ragasztó présben helyéről el ne csusszék. A kasirozó lap könnyű és vékony, de mégis tartós cellkarton. A túl vastag kartoncédulák ui. hamarosan nagy helyet foglalnának el a kartotékban.

A kartotékbaosztás előkészítése

Amikor az anyag visszaérkezett a sokszorosító osztályról, a következőket kell tennünk a besorolásra való előkészítés során:

1. A fényképmásolatokat borítékba helyezük, s a leltári számot a boríték felső jobb sarkára írjuk. A másolatokat ezután számszerűen besoroljuk; ezeket munkapéldányokként használhatjuk. A munkapéldányok használatának két előnye van: először is, a kasirozó főlap rendelkezésünkre áll a kartotékban; másodsor, csökken általa a kasirozó főlapok használata.

2. A leltári számot a negatív borítékjának jobb sarkán tüntetjük fel. A negatívot a borítékba helyezük, s azután a számrendnek megfelelően besoroljuk. A negatív tartására szolgáló, egyik végükön nyitott borítékok zsirpapírból készült, 10 x 12,5 cm. méretű tasakok. Kaphatók azonban más méretben is.

3. Az egyik könyvtári dolgozó a tárgyi rendszavakat és a "lásd" utalásokat a fehér cédulákra gépeli.

4. A fehér cédulák betűrendben a tárgyszókatálogosba kerülnek. Az azonos tárgyi rendszóval bíró cédulákat szám szerinti sorrendben osztjuk be.

5. A most már képszöveggel is ellátott kék cédula szám szerinti sorrendben kerül besorolásra. Ezek a kék cédulák a fényképtárban található fényképek helyszám szerinti cédulakatalógusát alkotják.

6. A leltári napló sorszámát a kasirozó fölap felső sarkán tüntetjük fel, az erre kasirozott fénykép fölé. A tárgyi rendszót nagybetűvel ragasztóval bevont papírra gépeljük s a felső bal sarokba helyezük.

7. Mindegyik kasirozólap hátlapjára szétosztási táblázatot nyomtatunk rá annak feltüntetése végett, mikor s hová történt a fénykép szétosztása.

A falragasztott másolatokat és a sokszorosító karbonokat a megfelelő kartotékban helyezük el.

A főmásolatokat, a főnegatívokat és a képszövegeket tartalmazó sokszorosító karbonokat csak akkor szabad a fényképtárból kiemelnünk, ha kikölesönözzük őket s őrlapokat tettünk helyükre. Az őrlapokat természetesen el kell távolítanunk, ha a fényképanyag visszahelyezése megtörtént; az őrlapokat mindaddig újból és újból felhasználhatjuk, amíg csak valamennyi rovat be nem telt rajtuk. A külön fényképmásolatoknál nem kell őrlapokról gondoskodnunk.

Tanúsok kis gyűjteménnyel rendelkező fényképtárak számára.

Abban az esetben, ha a fényképeket nem lehet kasirozni, akkor ajánlatos dosszióban elhelyezni azokat. Az ajánlható dosszió-fajta neve: "kartoték-táska". Ez mindkét végén zárt s a fényképek védelmét szolgálja. Tíznel több fényképet nem szabad dosszióba rakni; így ui. a dossziók könnyen elhelyezhetőek. Vigyáznunk kell arra, hogy a növedéknapló sorszáma a fénykép fehér szélének jobb felső sarkában jól szembeeszkjék. A

dossziében lévő fényképek számát a dosszié-mutatóban kell feltüntetnünk, ilyenformán: 50 - 125-től egészen 135-ig.

A negatívokat és külön másolatokat nem szabad az első másolatokkal együtt elhelyezni. Mindegyik fajtát külön-külön kartotékban, szám szerinti sorrendben kell tárolni. Az ilyen kartotékolási rendszer védelmet nyújt a negatívok számára, s megkönnyíti elhelyezésüket; az első másolatokhoz való állandó kapcsolásuk ui. nehézségekkel járna. Ha a külön másolatok nem montírozott elsőszámu másolatokkal együtt vannak kartotékolva, akkor nagyon könnyű az eredeti másolat visszatartása s a másolat-kópiáról való sokszorosítás, sőt valamely tárgy utolsó másolatának visszatartása is.

Kis gyűjteménnyel rendelkező fényképtárak esetében nem szükséges, illetve valójában nem is alkalmazható igen sok olyan technikai eljárás és folyamat, amelyet vázlatosan az előző oldalakon ismertettünk. De még a kis gyűjteményt is el kell valahogyan rendeznünk; sohasem tudhatjuk ui., hogy gyűjteményünk mindig ilyen kicsiny marad-e, Az első feladat tehát az, hogy szám szerinti sorrendet állítunk fel.

A katalógusban a fényképek nyilvántartását a kartoték legalacsonyabb számával kell kezdenünk; mindaddig nem szabad újabb fényképet besorolnunk, amíg csak a katalógusba be nem vezettük. 7,5 x 12,5 cm méretű cédulakatalógust rendszeresítsünk s azután fényképeknek a katalógusba történő felvételekor a szükségnek megfelelő tárgyi rendszavakat válasszunk. A tárgyi rendszót a cédula felső részére nagybetűkkel gépeljük fel. A cédulát, miután a fénykép névedéknapló számát rávezettük, betűrendbe soroljuk. Szükség esetén több különféle cédulát kell készítenünk. Azok a fényképek pl., amelyeken klinikán dolgozó ápolónő látható, három cédulán szerepelhetnek: az egyikben "ápolónők", a másodikban "klinikák", rendszó szerepel, a harmadik pedig az illető klinika földrajzi elhelyezését adja.

A szám szerinti sorrend alkalmazása esetén a cédulákat minden olyan téma, illetve elem szempontjából meg kell vizsgálnunk, amelyet fel kívánunk venni a katalógusba. Abban az esetben, pl. ha újból klinikát ábrázoló fénykép katalogizálására kerül sor, akkor ennek az újabb fényképnek leltári számát szintén fel kell jegyeznünk a "klinikák" rendszóval ellátott eredeti cédulára. Ennek a rendszernek vannak azonban bizonyos

korlátai. Ha pl. a Camden-i /New Jersey/ kórházak fényképeire van szükségünk, akkor mindazokat a fényképeket végig kell néznünk, amelyeknek leltári száma a "New Jersey, Camden" rendszóval ellátott cédulán szerepel. Pedig ezek között sok olyan fénykép is lesz, amely a kórházon kívül más helyeket és dolgokat tüntet fel. Kétségtelen, hogy ebben az esetben egy cédulát "New Jersey, Camden - kórházak" rendszóval is el lehetne látnunk. Ha viszont tulságosan specifikus tárgyi rendszavakat választunk, akkor a rendszer nagyon nehézkesé válik; a cédulakatalógus ui. tulságosan nagyra dagad ahhoz, hogy minden katalogizálásra váró elemet tekintetbe vehessünk. A fényképek szám szerinti sorrendben való elhelyezésekor tapasztalható másik fogyatékoság abban áll, hogy az "ápolónők" rendszóval ellátott katalóguscédulán nem akad majd két olyan szám sem, amely szám szerinti sorrendben következnek egymás után; ennek következtében tehát minden egyes fényképet a katalógus más-más helyéről kell kikeresnünk. A rendszernek ez a korlátozott volta nem jelent nagy problémát mindaddig, amíg a gyűjtemények kicsinyek. Nem szabad azonban elfeledkeznünk róla, hogy a fényképanyag egyre nő, ha nem végzünk **gyakori selejtezést**.

= Special Libraries, 1956. 10.sz. 455-461.lap.

S Z E M L E

Ambarcumjan, V.:
AZ AFRIKAI ORSZÁGOK KÖNYVTÁRÜGYE

Afrikát, ezt a hatalmas földrészt számos különböző nép és nemzetiség lakja, összes számuk több mint 180 millió...

.....

A könyvtárügy fejlődésének feltételei az afrikai országokban rendkívül kedvezőtlenek. A gyarmatokon a szabad gondolkodás és a demokratikus mozgalmak elnyomásának rendszere uralkodik. A gyarmatok lakossága alacsony színvonalon él, nyomorog és majdnem teljes mértékben írástudatlan. Azok az elenyésző összegek, amelyeket az imperialista hatalmak népművelési célokra, - iskolák, könyvtárak szervezésére, - fordítanak, egyáltalán nem tanuskodnak humánus gondolkozásról a "fekete földrész" lakói irányában. A gyarmatosítóknak ipari üzemek létesítéséhez, vasutak építéséhez olcsó munkaerőre és olyan emberekre van szükségük, akik legfeljebb elemi ismeretekkel rendelkeznek és kezelni tudják a gépeket. Az imperialisták csak olyan mértékben teszik lehetővé a kultúra terjedését, amely elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy még nagyobb haszonra tegyenek szert, s a helyi lakosságot még jobban kizsákmányolhassák.

De még a gyarmati elnyomás alól felszabadult országokban - mint például Szudánban, Marokkóban, Libiában, Tangerben, Ghanában stb. - is még csak lassan terjed a kultúra a helyi lakosság körében.

Az afrikai könyvtárak tevékenységének sajátos jellegét az írástudatlanok nagy száma /az űslakosság mintegy 90 százaléka sem olvasni, sem írni nem tud/ határozza meg. Az olvasószolgálat ellátása mellett a könyvtárak egyidejűleg az elemi írás-olvasás tanítás központjai is. Különösen nehézséget jelent a távoli vidékek lakosságának könyvellátása, mert óriási, több millió négyzetkilométernyi területről van szó. Hogyan oldják meg ezt a kérdést az afrikai kontinensen?

Az afrikai földrész számos országa, például Ghana, Kenya, Spanyol-Guinea, Sierra Leone a postai kölcsönzésbe kapcsolódott be. A költségeket vagy az olvasó, vagy a könyvtár viseli, illetőleg megfelelzik: a könyvtár fizeti a kiküldés, az olvasó pedig a visszaküldés költségét. A postai kölcsönzés számos nehézséggel jár. A könyvtáraknak rendszerint nincsen nyomtatott katalógusuk, vagy ha van is, az drága és nem terjed a lakosság között. A nyomtatott katalógusok helyett sokszorosított témakatalógusokat és az új szerzeményekről készült jegyzéket küldenek szét.

A postai kölcsönzés fő hibája a hosszú kézbesítési idő. Postán mind magánszemélyeknek, mind testületeknek /szervezetek, intézmények, tanintézetek/ küldenek könyvet az összes lehetséges szállítási módok igénybevételével.

A távoli vidékek lakossága könyvellátásának igen elterjedt eszköze a gépkocsi-könyvtár, az ún. "bibliobusz". Előnye a postai könyvellátással szemben, hogy tapasztalt könyvtárost visz magával, aki segít az olvasónak a könyvek kiválogatásánál. A bibliobuszok jelentős mennyiségű könyvet tudnak szállítani. Így például Ghana állam területén 1500-2000 kötetnyi befogadóképességű bibliobuszokat használnak. A Szovjetunióban használt gépkocsi-könyvtárakkal ellentétben, - ahol a poleok a kocsi belsejében vannak, - az Afrikában alkalmazott bibliobuszokban a könyvek a kocsi külső oldalán vannak. Az időjárás viszontagságaitól külön e célra szolgáló zsálok védik a könyveket. A bibliobuszok 2-3 hét alatt teszik meg körutjukat, érkezésükről a könyvtár mindenüvé előre értesítést küld. Minden kölcsönző /akár magánszemély, akár testület/ egyidejűleg 50 művet kölcsönözhet. Míg az olvasók a könyveket válogatják, a könyvtáros beírja nyilvántartásába a visszaadott könyveket, helyükre állítja azokat, majd két példányban jegyzéket ír az újabban kikölcsönzésre kerülő könyvekről. Az egyik példányt az olvasó kapja, míg a másikat - miután azt az olvasó, vagy a testületi kölcsönző meghatalmazottja aláírta - megtartja magának.

A bibliobuszok anyagának kiegészítése, régebbi állományuk eséréje kisebb könyvtárakban, az ún. "depot"-okban történik. Az esetben, ha a könyvforgalom jelentősen növekszik és a könyvtárak nem tudják biztosítani a könyvellátást, akkor a megfelelő körzetben állandó könyvtárat létesítenek. Így szervezték meg pl. az Aranypart, volt angol gyarmat,

/most Ghana/ lakosságának könyvellátását, ahol a könyvtárak az "Aranyparti Könyvtári Tanács" hálózatához tartoznak. Hasonló a könyvellátás rendszere a többi afrikai államban is.

Az afrikai földrész egyes országaiban kísérletet tettek a könyvellátás központosítására. Így Oranje Köztársaságban a tartomány központi könyvtára egyesíti az összes könyvtárakat a központi katalógus felállítására és az olvasószolgálat megszervezése terén. A falusi lakosságot ugyancsak a központi könyvtár látja el három bibliobusz segítségével, melyek hat hetenként fordulnak. A bibliobuszokat itt is "depot"-okban töltik fel könyvekkel.

Natal tartományban több "depot" van, egyenként 250 kötet alapállománnyal. Ezeket havonta egyszer 20 %-ban felfrissítik. A natali lakosságot négy bibliobusz látja el könyvekkel, átlag 4-6 hetenként.

Kenyában igen fejlett a vasút útján lebonyolított postai kölcsönzés. Az 1956-ban önállósult Tuniszban a távoli vidékek lakóit gépkocsikönyvtárak látják el; a bibliobuszok negyedévenként végzik körutjukat. A körút tartama két és fél hónap. Egyszerre 2000 kötetet visznek magukkal.

A legnagyobb tuniszi közművelődési könyvtár állománya 500.000 kötet és évenként 4 millió frankot fordít könyvbeszerzésre. A könyvtár évenként 100.000 kötetnyi forgalmat bonyolít le, szolgáltatásait évente 43.000 nyilvántartott olvasó veszi igénybe. Az ifjúsági és népművelési igazgatóság hálózatához 32 közművelődési könyvtár és 76, Tunisz egész területén szétszórt, könyvraktár tartozik: állományuk 135.800 kötet. A legtöbb könyvraktár az iskolahelyiségben nyert elhelyezést és a tanító kezeli. A gépkocsis-autóbuszok rendszeresen ellátják a távoli vidékek lakosságát és évente 16.000 kötetnyi forgalmuk van. 1952-ben a tuniszi közművelődési könyvtárak 160.000 kötetnyi forgalmat bonyolítottak le. Az országnak a francia gyarmatosítók uralma alól való felszabadulása óta különösen erőteljesen növekszik az érdeklődés az olvasás után, s emelkedik a könyvtárak szerepe a lakosság műveltségi színvonalának emelésében.

Annak ellenére, hogy a könyvvel való ellátásnak igen változatos formáit láthatjuk, az ellátás aránylag csak kis részét öleli fel Afrika sokmilliós lakosságának.

A könyvtárosok szakképzése az afrikai országokban kezdeti stádiumban van.

A cape-towni és pretoriai egyetemeken /Délafrikai Unió/ tartanak könyvtártudományi és bibliográfiai előadásokat, s ez feljogosítja a hallgatókat arra, hogy az egyetem elvégzése után vezető könyvtárosi állást tölthessenek be országuk könyvtáraiban.

Az afrikai könyvtárosképzés egyik legfontosabb módja a Brit Könyvtáros Társaság levelező tanfolyamán való részvétel; ezek a tanfolyamok valamennyi angol uralom alatt levő területen működnek.

Lényege az, hogy a középiskolát végzett személyek három évig tartó gyakorlati munkán vesznek részt a könyvtárban és egyidejűleg hallgatói a Brit Könyvtáros Társaság levelező tanfolyamának. A vizsga eredményes letétele után a hallgató ösztöndíjjal Angliába kerül könyvtáros iskolára. Egyéves elméleti tanulmány után, a hallgatónak hathónapos angliai könyvtári gyakorlatot kell végeznie. Ennek a rendszernek a hibái oly nyilvánvalóak, hogy magyarázatra nincs is szükség. A tanfolyam igen költséges és ami a legfontosabb, a tanmenetet a brit és nem pedig az afrikai könyvtárak feltételeihez és igényeihez szabják. Elég egy példa: a Brit Könyvtáros Társaság tanterve előírányozza a fűtéstechnika, - központi fűtés a könyvtárakban, - ismertetését, de nem foglalkozik az állománymegővés kérdéseivel a trópusi viszonyok között.

A levelező könyvtárosképzés mellett vannak még a különböző afrikai országokban rövidebb ideig tartó könyvtáros-tanfolyamok is, legnagyobb rész két heti időtartammal. A ghanai és ibadani egyetemi college-okban tanfolyamokat rendeznek azzal a céllal, hogy megismertessék a gyakorlati könyvtárosokat a könyvtárügy alapvető kérdéseivel. A könyvtárügy célkitűzéseinek megvitatására könyvtáros-konferenciákat tartanak. A fenti tanfolyamok fő hiányossága, hogy rövid időtartamuak.

A tanfolyamok és konferenciák mellett a könyvtári szakemberek képzése közvetlenül munka közben is folyik. Terveznek egy a főiskolákon felállítandó egyéves tanfolyamot könyvtáros közép-kaderek képzésére.

Az afrikai könyvtárügyről általános jellemzést nem lehet adni.

A könyvellátás országokint másként alakul és függ annak területtől, gazdasági fejlettségétől, önállóságának fokától, a népsűrűségtől, az irni-olvasni tudók százaléktól és egyéb feltételektől.

Az egyes afrikai országok könyvtárügyéről csak a gyarmati hatalmak kiadványaiból vett adatok állanak rendelkezésre. Természetes, hogy ezekben a kiadványokban a könyvtárügy tendenciózus megvilágítást kap. De még ezek a külön kiválasztott adatok is azt mutatják, hogy rosszul áll a könyv terjesztésének kérdése az afrikai országokban.

Jellemzőek a Délafrikai Unió könyvtárügyére vonatkozó adatok. Ennek a brit dominiumnak a lakossága 13 millió, köztük több mint 9 millió néger és 250.000 hindu, akiket a múlt században mint bánya- és cukorültetvény-munkásokat hoztak oda. Az őslakossággal és a hindukkal szemben faji megkülönböztetés érvényesül. A városokban a "szines" lakosságnak csak 16 százaléka lakik. A többi az ún. rezervátumokba kényszerítették, s megfosztották attól a lehetőségtől, hogy az országban szabadon közlekedhessenek. Az őslakosság között az analfabetizmus - szerény számítások szerint is - 70 százalékot tesz ki.

A Délafrikai Unióban a könyvtári hálózat eléggé fejlett, de a könyvtárak, kevés kivétellel, csak az európai olvasókat szolgálják ki. A nem-európai olvasóknak szánt könyvtárakban kevés a könyv, különösen az afrikai nyelvű. E könyvtárak tulnyomó részének nincsen helyisége. Általában könyvtárnak nevezik azt a láda könyvet, ami az iskolában található. A két és fél millió európai rendelkezésére áll az állami intézmények 76 könyvtára és a tartományi könyvtárak hálózata. A hatósági könyvtárakon kívül van még 70, az egyetemekkel, társaságokkal és magánintézményekkel összekapcsolt szakkönyvtár. Az egyetemi könyvtárak száma hat. Ilyenképpen tehát az európai lakosságot több mint 150 könyvtár látja el.

A Délafrikai Unió két könyvtára nemzeti könyvtárnak tekintendő: a Pretoriai Állami Könyvtár /a Délafrikai Unió fővárosában/ és a capetowni Délafrikai Közművelődési Könyvtár. E két könyvtár állománya 1952-ben 588.000 kötet volt, olvasóik száma 29.980, az évi könyvforgalom 372.579 kötet.

Kötelezpéldányt három könyvtár kap: a bloemfontaini Közművelődési Könyvtár, a Pietermaritzburgi Könyvtár és a capetowni Parlamenti Könyvtár. A Délafrikai Unióban összesen 246 közművelődési könyvtár van. 1952-ben állományuk 6.288.609 kötetet tett ki és 467.761 beiratkozott olvasójuk volt.

Nemrég a táviró hirt adott a Délafrikai Unióból a rasszisták gazzetteiről. Rövid időn belül az ország valamennyi egyetemének be kell zárnia kaput a nem európaiak előtt. A néger diákok ritkán tanulnak együtt a fehérekkel. Most ez a tilalom már állami törvény.

A nem európai tanulók a könyveket postán kapják. De a tanulók maguk nem mehetnek be a könyvtárba és nem válogathatják maguk ki a könyveket. Ráadásul könyvenként 10 shilling összegű biztosítékot kell letétbe helyezniük. Transvaal-ban van külön ingyenes központi könyvtár a színes lakosság rendelkezésére, könyveit 84 helyre küldi szét s így mozditja elő az iskolások könyvellátását.

A "színesek" számára szolgáló könyvtárak hivatalos statisztikai adatai mindennél ékesenszólóbban mutatják be a gyarmatosítóknál háromszor nagyobb létszámú őslakosság számára rendelkezésre álló könyvtárak gyarmati jellegét. Az is jellemző, hogy ezeket a "színesek" rendelkezésére álló könyvtárakat európaiak vezetik.

1957-ben a Délafrikai Unió rasszista kormánya kilépett az Unesco-ból, mivel az Unesco célkitűzései között a faji megkülönböztetés elleni harc is szerepel, márpedig a Délafrikai Unió reakciós vezető körei a faji megkülönböztetés lelkes hívei.

Nem áll jobban a "színesek" könyvtárainak ügye a gyarmati Afrikában sem. Dél-Rhodesia egész könyvtárhálózata csak az európai lakosságot szolgálja ki, az őslakosság számára a helyi afrikai társadalmi szervezetek csak nehezen tudtak néhány kiskönyvtárat nyitni a néger lakosságu vidékeken. Észak Rhodesia városaiban és Nyassaland-ban a közművelődési könyvtárak szintén csak az európaiakat szolgálják ki. Belga Kongóban a több mint 12 milliányi helyi lakosság számára 193 állami könyvtárat szerveztek; átlagos állományuk 250-300 kötet. A kishatómú európai lakosság részére 24 hatóságí könyvtárt létesítettek; ezeknek összes állományá több mint 130.000 kötet, de olvasóik száma mindössze 2.000 fő. Ezenkívül ugyancsak az európaiak részére szolgál a közművelődési könyvtárak hálózata, melyeknek gyarapítását a kormányzat végzi.

.....

= Bibliotekar', 1957. 9.sz. 55-60.lap.

TARTALOMJEGYZÉK

RANGANATHAN, S. R.: A könyvtárak a fejlődés útján.....	1
MAVRICSEVA, K.: Az olvasói érdeklődés tanulmányozása.....	10
STRAKA, J.: Az olvasói katalógusok elméleti problematikájáról..	18
ARNTZ, H.: A dokumentumok védelme a polgári légoltalom keretében.....	32
RUHL, H.: Az olvasók számának hullámozása és az olvasók toborzása.....	42
FRANCIS, F. C.: A British Museum ujranyomatja katalógusát.....	49
LUECKE, C. P.: Fényképtári eljárások.....	58
S z e m l e	
AMBARCUMJAN, V.: Az afrikai országok könyvtárügye.....	71

.....

F.k.: V.dr.Waldapfel Eszter
Országos Széchényi Könyvtár házi soksz.
Bp. VIII., Múzeum u. 3.

